ГОСУДАРСТВЕННАЯ БИБЛИОТЕКА СССР им. В. И. Ленина

МАССА А МЕХКАШКАРА ПРОЛЕТАРЕШ, ВIАШАГIКХЕТА!

СЕРДАЛО

Свет

Арадуьйлу 1923 шера дуьйна

Советски Союзан Коммунистически парти Нохч-ГIалгIайн обкоман, Нохч-ГIалгIайн АССР Лаккхачу Советан Министрийн Советан орган. Орган Чечено-Ингушского обкома Коммунистической партии Советского Союза, Верховного Совета и Совета Министров Чечено-Ингушской АССР.

№ 52 (2904). | Ера, 30 апрель, 1964 шу. | Мах 2 кеп.

Юрта боахама къахьегамхой! Яхь шерагIа йоаржае бIаьстан юхье хIамаш дIаера гIулакх дикагIа чакхдаккхар духьа: ялат, коартолаш, баьца дaараш, технически культураш, хьайбай продукташ тIа-тIа а дукхагIа яхар духьа!

(КПСС ЦК 1964 шера 1 Мае долча ТIaхьехамашцара).

КПСС Центральни Комитете

«ЮРТА БОАХАМА ИНТЕНСИФИКАЦИ ЯРА ТIАБЕРЗАБАЬ ПАРТЕ НИКЪ ЧАКХБОАККХАШ ХИЛАРЦА ДУВЗАДЕННАЧА ЦХЬАДОЛЧА ДЕШАЙ ХЬАКЪЕХЬА» 1964 ШЕРА 13 АПРЕЛЕ

НОВКЪОСТА Н. С. ХРУЩЕВА ЯЗДАЬЧА ЗАПИСКАХ

КПСС ЦК белгалдоаккх, кадраш Iомаяра система, промышленни ларда тIа хьайбай продукташ яхар вIаштIехьдоаккхийга тоадара, колхозно-совхозни производственни управленей болх эрг1абаьккха тоабара оалвигара дешаш нов. Н. С. Хрущева записка тIа оттадаь хилар.

Записка тIа яздаь дехкараш кхоачашдар геттара лоархIаме да юрта боахама интенсификаци яра а КПСС XXII-ча съездо белгалбаьккхача юртбоахама продукташ яхара боарамга кхачара а.

КПСС ЦК соцам бу:

1. «Юрта боахама интенсификаци яра тIабербзабаь парте никъ чакхбоаккхаш хиларца дувзаденначa цхьадолча дешах» яздаь нов. Н. С. Хрущева записка могаде а кела йоазон тIа ярадаккха а.

2. Укх тайпара предложенеш оттаелгеи бутт ха яилехьа КПСС ЦК хьачулулгеи ий. Подгорный (председатель), Брежнев, Воронов, Косыгин, Микоян, Полянский, Ефремов, Поляков, Ломако, Дымшиц, И. Новиков, Воловченко, Ежевский, Гусев, Корниец, союзни республикай компартей хьалхара секретараши Министрий Советий председателаши юкъе болча комиссена тIадиле:

а) промышленни хьисапе фусни дулхи доахилга вIаштIехьдоаккхара хьакъехьа;

б) йоккхийча специализировании совхозашкей промышленни хьисапе хьакхерч кхоабача фабрикашкей хьакхий дулх довзилга вIаштIехьдаккхара хьакъехьа;

в) шурийна специализировании йола совхозаш дIахо дегIайоалаяра а мехка цхьаццайолча районий латтув болашагIа йолча торонех шури-дулх доахача хьайбай боахама интенсификаци яр дукхье биззагIа пайда эцара а хьакъехьа.

3. Юртбоахама надраштa производстве хьалха латта методаш Iомаяра система а хIаьта миттa колхозно-совхозни производственни управленей болх дIахо тоабара дииза даргдоаца гIуланхаш а союзни республикай компартей ЦК-ашцеи Министрий Советашцеи цхьана вIаштIехьдоаккхилга КПСС ЦК юртбоахама отдела, юрта боахама кешашта йолча Союзни комитета, СССР юрта боахама Министерствана тIадилла.

Хьалха латтача опыта ларда тIа юртбоахама продукташ йоахилга вIаштIехьдаккхара дола учебникаш арадакхера пхеи КПСС ЦК дIачуйла.

4. Нов. Н. С. Хрущева записка лерда тIа хIара боахама, хIара производственна управлене торокаш кIоаргга Iомаелга а лаьттарчеи хьайбайн боахама гIойлагIа йола специализаци чакхйоаккхилга а, къахьегамн ахчех кIезигагIа дIа а дохийташ продукташ дикка дукхагIа яхара декхар лоацийча ханашка кхоачашделга — вIаштIехьдаккха РСФСР-а йола КПСС ЦК Бюро, Союзни республикай компартей ЦК-аш, парте крайкомаши обкомаши, производственни управленей партокомаш, республикай Министрий Советаш, юртбоахама продукташ яхарех кийчъярен Министерство, крайисполкомаши облисполкомаши, производственни управленаш декхарийла е.

КПСС ЦК ПРЕЗИДИУМАГА

ЮРТА БОАХАМА ИНТЕНСИФИКАЦИ ЯРА ТIАБЕРЗАБАЬ ПАРТЕ НИКЪ ЧАКХБОАККХАШ ХИЛАРЦА ДУВЗАДЕННАЧА ЦХЬАДОЛЧА ДЕШАЙ ХЬАКЪЕХЬА

ХIанз вай массена а уйла ю юртбоахама производствана интенсификаци яра тIaийца решенеш дикагIа кхоачаш фу даьергьар-хьогI, яхаш. Цхьадола хьисапаши предложенеш дагаехай сона. Сай уйлашта шуца дагавала безам ба са.

Укх тIехьарча шерашка чакхдаьхад юрта боахамаи промышленностеи деш дола кулгал тоадара тIадерзадаь дола гIулакхаш. Партийни организацеш производственни принципах эргаяхаро ше дика гIулакх хилар хьа а хьекхад, хIанзале дика результаташ а лу. Кулгалхойи специалистийи теркам хIана производстве цхьан белгалдерча даькъа тIаберзабаь ба. Наха кIоаргагIа Iомабу юрта боахами промышленности шоай гIулакха тIа дегIаух уж, эффект дукхагIа йолаш а экономика дегIаахара цар еш йола вламин. ДIахо, боахама довд дар керда система чIоагI ме лу. Кадраш ниисагIа хьахоржаш Iомаеш хилча, кхы а хаьдагIа хургда промышленностеи юрта боахамеи деш дола кулгал.

Химически промышленность сихха дегIайоалаяра хьакъехьара ЦК декабрьски Пленума решенеш — цуина массава а раьза ва ьнна хет сона, — геттара ниса а шоай ханнехьа а яь я. Хими дегIайоалаяра йоккха программа тIаецарца вай дика лард еллар воай еррига экономика — промышленность а юрта боахам а,— дIахо кхы а сихагIа дегIаккхувлара.

Дика болх ба, декабрьски Пленума тIехьа юртбоахама производствана интенсификаци яра парте никъ кийчбаь йола ЦК февральски Пленум чакхъаьккха. Февральски Пленума решенеша вай кадраш хийцаю, хими, электрификаци, механизаци, ирригаци дегIайоалаярца хьахулаш йолча торонех пайда эцара лаьрххIа тIадерзаду цар ниэаш.

ЦК февральски Пленума решенаш дикагIа кхоачаш мишта ергьяр яха дош дийцар кулгалдеча партийни советски болхлой совешане 28 феврале аз ьнча доклада тIа. Цига чIоагIагIа а хоадам болашагIа а оттадьяр колхозий, совхозий, производственни управленей, партийни организацей декхараш. Аз лоархI, доклада тIа оттадаь дешаш — колхозхойи совхозий болхлойи материальни безам совбаккхара хьакъехьа, юртбоахама продукташ механизировании хьисапе йоахилга вIаштIехьдаккхара хьакъехьа, шаблонацеи планироване практика харцахьъяхарцеи лоаттабеча къовсама хьакъехьа, — нагахьа санна уж ниьса кхоачашдича, боккхача лоархIама хила йиш йолаш да ЦК февральски Пленума соцам кхоачашбеча.

Балха тIа керттера доставаш вай белгалдаьхадале е. аз хIаьта а лоархI цхьадолча хьаьдача дешашта шIаьха а теркам тIабахийтаиза, царех керттердараш хьакъоастализа, вай торонех сихагIен дикагIен пайда эцар духьа уж мишта кхоачашде деза воашта хетар аланза даргдоацаш.

Кадраш Iомаяра система дикагIа вIаштIехьа мишта йоаккхаргья

Дукха ха йоаццаш чакхъьннай союзни республикай компартей Центральни Комитетий, парте крайкомий, обкомий пленумаш, партийни организацей активаш. Цига дийцад юрта боахама интенсификаци ера дувзадеина дола декхараш. ЦК февральски Пленума материалаш хIанз Iомаю колхозашкеи совхозашкеи, предприятешка, деш къамаьл да хьаьдача гIулакхий хьакъехьа, ялат, технически культураш, хьайбай продукташ дукхагIа якара дедзача гIулакхий хьакъехьа.

Нагахьа санна цу балхага дергагIа хьежача, долла хIама ниисадеш санна хетаду. Партийни организацеша кхетаду хьалхашка латта декхараш, мога а ю, хьал а лоац КПСС ЦК декабрьскии февральскии Пленумаша тIаийца решенеш. Берригача советски наха хов уж решенеш халкъа вахара боарам лакхбара, мехка экономика айяра, коммунизм хьалъеча кхы а дикагIча толамашца дIахьалхашкахьа дахара, парте XXII-ча съездо тIаийца КПСС Программа кхоачашъяра тIаерзаьнь йолга.

Партийни организацена дIахьош бола из беррига болх боккха лоархIам болаш ба. Цо белгалара дакъа доацаргда ЦК Пленумий решенеш кхоачашъяра къахьегамхой оарцагIбоахача. Цхьабакъда, тIех мах бе мегаргбац вай организационни балха. Массаза а хилац тоъал эффект йолеш, дукхача шерашка вIаштта цаIаш йолаш юс цуп формаш. Сага органиам цхьан молхага а ьале, юххера а из цуина дарба да деш юсаш санна, миштта вай партийни, профсоюзни, кхыйола общественни организацеш а балха белгаларча цхьан организационни формашка чIоагIагIа дIа а Iеме, зеи организационни балха лоархIами цунах доала беркатя шаблон бахьан долаш лоалуш хилар.

Нагахьа санна цу цхьан тайпара дIахо дахача, тIаккха ади мегаргда, цхьа тайпа лазара духьала массеж тайпара молхеш хилийта гIерт лораш, дарба а тайп-тайпара дар духьа, ьнна. Организм белгаларча цхьан молхага а ьнна, цу молха цунна деш дарба на хиннача тIехьагIа, лоро кхы тайпа молха хьржаю цунна, рецепт хувц. Вай а, гучох ваарггъя организационни балха формаш тайп-тайпара хилийта а ниийсъе а, пайда дикагIа боалаш из хилийта, мамогга шаблон юкъе ца яйта гIерта. Аз бувцар ба хьалха латта къахьегама методаши хьалха латта технологи юртбоахама производствана юкъеяхьара беш бола организаторски болх.

Хьалда масал довладергда аз. Вайна къалхашка латта декхар да, хIанз ии. Светличне, Первицке, Гиталова, Мануковске, Плотникова, лаьтта леладара а хьайбай боахама а кхыча мастераша беча тайпара болх бе нах Iомабелга, къахьегам кIезигагIа дIа а бохийташ, мамогга дукхагIа продукци яха йиш хулийташ йола хьалха латта технологи производствана юкъеккухьилга. Итташ а ваараш а хьалха латтараш ба вай мехка, Iомае а производствана юкъеяхьа а мегаргйолаш йола балха методаш а йолаш.

ДикагIа мишта вIаштIехьдоаккхаргда къахьегама хьалха латта методаш Iомаелга? Лоравале везаш гIулакх да хьалха латта опыт тIагIоллара. цхьа бахьан Iомае гIертилга. Вайцига укх тайпара леладу из гIулакх: шекара свекла лелаеш бола механизатораш нов. Светличный волча гулду, цига цаI-шиъ-кхоъ ди доакх, хIаьта кIира доаккхаш хила а мег, тIаккха юха а шоашоай кIа болх. ХIаьта цар хьалха латта балха метод мишта Iомаяьй, цар фу Iомадаьд, производство, нов. Светличне санна, шоай боахаме вIаштIехьъяккха царна ховргда-дац, из ковш дац. ВIаштIехьа а даргдий из цхьанашин дийнахьа Кубане Светличный волча а вена, масала, Воронежски областера, цуи балха методаш Iомаелга. ХIаьта вайцига дукхачера дер духкьал из да. БIаьш, хIаьта цкъаза эзараш а километраш цхьа ди даккха болх нов. Светличне болх беча боахаме. тIаккха дIаккхьачаб а алалехьа юха цIаберз. Хьанна дезз из тайпа зерате ухилга? Зе мара цо беш пайда бац. Вайна дезар хьалха латта боахамаш долча экскурсе ухилга дац, дуккхача колхозхоша, совхозий болхлоша, кулгалхоша, специалисташа къахьегама хьалха латта методаш кIоаргга Iомаелга да.

Цхьаболa кхерам ба, кердадар производствана юкъедахьара хьалхара бехктоккхамерча цхьаболча кулгалдеча болхлоша шоай декхар хорцахьа кхетаде тарлуш хиларах. Бувцаш бараш ба эггара хьалха лаккхарча боараме производство вIашагIйолла декхарийла бола производственни управленей, партийни комитетий, парте юрта обкомий болхлой. Вакъдолчоа бIарга тIа бIарг а оттабаь хьажа веза бIара: керда дIадехераша «тарбала» гIерташ бола кулгалхой а ба вай кхы а. КIоаргга гIулакх ца а довзаш, нов. Светличне метода маIан сенах латт ца а ховш, цхьабакъда, газеташ тIара цитаташ къа а ийце, циркерча жонглераша санна говза кхестаю цар уж. Цу тайпара саг цкъерча юхьига кхеташ ва, юртбоахама производство бокъонца ше ма ера йовзаш ва аьнна хетаду. Цхьабакъда, из хетар мара дац.

ФуннагIа даь а цу тайпарча гIулакхашта кIалхардоала, къахьегама хьалха латта методаш производствана юкъехьар санна дола паччахьалнах лоархIаш мера гIулакх лораде деза наьшх беттарех, хIаман уйла йоацарех даьссеча цIогIах, гIар-тата̃х. Нагахьа санна из ца дейя, юрта боахама интенсификаци ярах йолча доккхий декхараш кхоачашдара гIулакха зе дергда.

Сона хетаргахьа, хьалха латта опыти Iилчаина карагIдаьнара ши производствана юкъехкахьарах бола вай беррига болх чIоагIгIагIча лорда тIа оттабе безарг ба. ХIаьта цу гIулакха эггара хьалха де дезар кадраш Iомаелга, интенсивни боахам делабара говзлаш Iомае царна новкъостал делга да. ХIаьта, хетаргахьа, эггара хьалха дIадоладале деаргда юртбоахама дешаре заведенешкара, учебникашкара.

ХIанз дукха шераш дIадаьннад нов. Светличне болх бу а кулгашца къа на хьегаш шекара свекла кхеира цо хьокхам гойта а. ХIаьта цуи опыт мишта хьехьекхий дешара программашка, мишта Iомаеш я из хIанз юртбоахама институташкеи техникумашкеи, специалистий говзал лакхъеча курсашка? Нагахьа санна гуччахьа дувца вай доахке, из метод производстве из бокъонца юкъехкухьилга вIаштIехьдаккхарга диллача е студенташа а, е специалисташа а Iомаеш яц.

Иззаморг ала йиш йолаш да хьажкIаш кхеира башха-дика толамаш даьхача ии. Первицкеи Гиталовеи метод Iомаяра хьакъехьа а. Аз вIаши уллув оттаю цар цIераш, цар опыт производствана юкъехаьхьа мегаргйолаш гIулакх да царна шиннена а карагIдаьннар. Нийсхон дукха аьнна а ала деза, нов. Первицке къахьегама оасарле дукхагIа лакхъяь хилар. 1962 шера цхьа центнер яккхарга нов. Первицке дIаяха ха 8 минут яр, хIаьта нов. Гиталова — 24 минут.

Аз бувцараш дукха хана дезз хьажкIаш, шекара свекла, кхийола культураш кхеира юкъе прогрессивни технологи кхухьаш бола механизаторaш ба. Долче, торо хиннай-кх хIаьта цар опыт кIоаргга Iомае а вIашагIтоха а. юртбоахама вузий техникумийи программана из юкъеяхьа, хIаьта цунах квалификаци лакхагIа бола кадраш кийчъяра йола дика ларда а хургьяр.

Цхьан дешана аьлча, геттара мела хул вай кердалар хьаэцара. Кердачоа еш йола пропаганда боарама цкъаза вай мах бу ца е кхы тайпе дош кепа йоазон тIа дувцарга хьежжа. Нагахьа санна белгалара цхьа продукци яккхара хьалха латтача методах йола статьи газета тIа араьнцаяле, тIаккха партийни организаце лоархI, гIулакх дIадоладаьрг, дагалаттар кхоачашхиннарг.

Цхьабакъда, статья кепа тохар, киноочерк аьхр, из хьахьокхар кхоачамболаш дац. Эггара керттердар — цу а кхыча методе маIан, тIум — массаза а дIахьоккхалургдац статьяш тIеи киноочеркашкеи. ХIаьта из массаза хьокхаш а дац. Цхьайолча хана киноочеркага хьажаш вагIаш вIарагIу хьона, из тIаяьккхача наха дукхагIа уйла производства а ца ян. масала нов. Светличне яр санна йолча метода чулоацама а ца ец, из сакъердамегIа хилийтара ян хилар. Бакъдар аьлча, киноочерк дика а сакъердаме а оттаяь хила еза. Цхьабакъда, керттердар — юкъера дог хьахьокхар, юкъаш йолча метода ларда лоархIаш йолча цу атомга, цу молекулага кхачар. Из ца дийча хила йиш йолаш дац е опыт дIайоаржаелга а, е юкъехьолга а, е из керда йоаккхилга а, дIахо дегIайоалаелга а.

Хала хета а, кинорежиссераш берригаш а бац из кхетадаш, доаггIар дIа а дехаш Iилма-производственни фильмаш дикагIа арахецилга леттIа дIадехаш баш берригаш а. Цкъаза дуккхьал дIа Iехабу зрителаш. тIагIоллерча хоаьлца тIехьабохь, кхоачашдаьнарг а лаьрхIа хьалхашка уттаду чакхдаьккха ца даьннар. Миштта хилар, масала, 1962 шера арахийцача «БаьцовгIаш шелелах а кхерац» яхача киножурналаца а. Миллионаш болча зрителашта дийцар СССР Iилмай Академе баьцовгIай физиологе Институте йIовхал еза культураш (нарсаш, хьажкIаш) шIаьхкача хана лохача температураца беш болча Iоткъамах лоравра способ кийчъяьй яхаш. Мадарра аьлча, ъяраш лабораторий эксперименташ яр, хIаьта царгара хIанз а тIехьа практикага хьахкаьча хIама а дац.

Из тайпа моттиг цаI хинна Iаш. Со цкъа мо дуккхаза а гучабаха биййзаб цхьадолча киножурналий автораш. кIаьдда аьлча, ниса доаца хIамаш цар дарах. Из дае а а кхы яле а йолча Iилма экспериментах ладувагIа лог доагIаргдолаш дувц экрана гIа. ХIаьта Iилмахоша еина предложенеш производствана юкъе мишта кхухь хар дезаш кинча, гучадоал, тохйамаш дизза дIачакхдаьхха даьнна ца хилар а практикана юкъе дахьа могаде хIама ца хилар а. Из да зулам. Къовсам лоаттабе беза шоашта тIадилла гIулакх ниисса дIа ца хьоча, дагза доле хIамаш карагIдаьнад яхаш, кепа йоазон тIек кинон хьахьуакхар, чакхдаланза дола балхаш доккхий хIамаш карагIдаьнах яхаш хьалхашка уттадеш болча болхлоша. Дог-уйла цIена дола, бакъдахьара нах хила беза Iилман кхетамашта, Iилманна карагIдаьнараштa пропаганда еш бараш.

Бакъда, цкъаза тайпаболх дагахьа боаиеш деш а хул гIиллаташ. Наха дхетадац шоаш кара шаш долче соалханерча гIулакха маIан. Кхьметтел царна хет, шоаш хьалха латтар дика хьахьокхаш, дика довзийташ санна. Цхьабакъда, царна хетачох дикадар, ма дарра аьлча цкъаза кердадар сов тIагIоллара хьахьокхилга а дукхагIча хана практикана пайда ца луш а хул. Iилманна карагIдаьнарийн хьалха латтача опытех хьакъехьара кинофильмаш оттадеча специалисташ — агрономаш, зоотехникаш, инженераш, механизаторaш, Iилмахой — шерра юкъеоаргбола гIулакх де деза.

Цхьабакъда, учебника мотте оттадургдаи кхиметтах эггара дикагIа дола киножурнал е фильм. Вай хьаде деза из дале а е кхы дале а долча боахама даькъе хьалха латтача наьха хьокхамах къахьегама оасарле лакхъе миллионаш нах Iомалургболаш дола дика учебникаш. Хьаде деза, нов. Светличне методах шекара свекла кхеира хьакъехьа яздеъ учебник, ший цIи а бокъонца миштта хургйолаш — В. А. Светличне методах шекара свекла кхеира методах дола учебник.

Из тайпа учебник популярни а бригадира, тракториста хьокхам эцаргболаш а хила деза. Учебника тIа кхетаергйолча тайпара язъе еза производство из дакъа леладара практика, свекла кхеаш волча хIара тракториста, агрономa, хIара колхозхочоа а совхоза болхлочоа цунах пайда эцалургболаш. хьалха латта технологи кхеталургйолаш а юкъе кхухьалургйолаш а. Цу тIа дувцаш хила деза, шекара свекла кхеира малагIа тайпа, машинаш мел эш, уж балха мишта кийчъергъя, лаьтта, свеклай фу мишта кийчдергда, удобренеш мишта еттаргъя, зуламдерашца къовсам мишта лоаттабергба, и. кх. дI. Цхьан дешаца аьлча, цу тIа хьехьекха хила еза еррига процессезьб ахаргара, дIалув лаьтташ кийчдаргара дIайийна хIамаш чуэццалца а кхашкара чуерзалца а. Из новкъоста Светличне шезадича а, Iилмахочо е агрономо яздича а, цхьан саго е бIарччача коллективо язича а — из селла лоархIам болаш а дац. Керттердар кхы да — учебник яздергболаш вар из метод еррига, ший массаколча хIамаьца йовзаш а из хьехьокха, сегага дIаккхачийта ховш а хила веза. Дика хургдар цу тайпарча учебнике тIара дешара кинофильм оттадича. Кинофильма тIа мультипликаце новкъосталца къаьгга хьахьокха йиш я биологически процессаш, учебника тIа де йиш йоацар. Кинос новкъостал да йиш я балхий маIан довзара, Iомадеш дола дешаш дикагIа къоастадара.

Хьалха латтача наьха опыта, из опыт дикагIа Iомае новкъостал деча популярни кинофильмай ларда тIа учебникеш хьалар боккхача лоархIаме хургда юртбоахама производство интенсивно делае кадраш Iомаеча. Нагахьа санна вай цхьан наькъана долхе шекара свекла кхеергйола механизаторaш нов. Светличне школе мара вай Iома ца бойя, — хьажал шоай, тIаккха мел ха еза из замо школа мехкарча берригача свекла леладераьшка яккхийтара. Из сов бIаьха никъ ба. Цудухьа къахьегама хьалха латта методаш миллионаш болча наха Iомаяра сийлахь-доккха гIулакх кхоачашдара тIадерзадаь хила деза книжка, кино.

Тар ма лу сихагIа дика учебникаш хьадалза а царга гIоллехах Iомабаьза а, из культура кхееш хул бараш Iомабаьза е баргбаш. ХIаьта хьалха латтача метода цхьанахка хIача тIа це а тохаш, а из «тоа» а ца еш. «Тоаде» а беле, вахаро, практико тохкамбаь даьннар толхадеш а хул моттигаш. Цкъаза конструктор а доаьол дехьарча машина е прибора образец шийга хьа ма кхаьчачкге а, кхи се а ца тохадела, шийггара хIамаш тIадетта, «товевоалу», хIаьта хул тIехьагIа машин производстве. дIаоттаю, тIаккха из болх ца беш е бойя а, из хьийтача фирма еннача гарантех, ниисса а йолеш еннача хиннача гарантех, хила йоагIаш йола балха оасарле йовцеш болх беш хул. Цу тайпарча «конструкторашта» тера лест юртбоахама культураш кхеира хьалха латтача методашта пропаганда ю цхьаболa специалисташ Iилмахойи. Мегаргдац из де. Наха Iомае еза къахьегама оасарле дукхагIа лакхъе йиш хулийташ йола методаш. ХIанз аз дувцар производстве балха боалха болхлой Iомабелга да.

Къаьстта чIоагIа терко е еза юртбоахама производство лакхерча дешара заведенешкеи техникумашкеи Iомаелга вIаштIехьдаккхара.

Хургболча специалисташта, оалаш ма дарра, дала ше а тIадожадаь къаьнa дар, ха чакхъьннар дIакхоссилга а кердадар, дукхагIа эргадаьккха тоадаьр хьалхоацилга а. Цхьайолча хана профессораштеи преподавателаштеи а эхь хургдац практикашкара, вай производствана керда, прогрессивни дар декхарашкара Iомабеннабар аьнна. Профессоарашта, преподавателашта шоай предмет дика хойя а, царна а цкъаза ца ховш хул производствера цхьаццайола хьалха латтача технологе приемаш. Из тамаш а яц. Цхьайола юртбоахама институташи техникумаши, къаьстта а городашкара яраш, дIахьдай вахарах, практиках, лаьттах. ХIанз белгала хIара юртбоахама производства даькъе хьахиннай тайп-тайпара культураш хьалкхеира керда методаш, керда технологи. Цудухьа дувца дезаш а дац хьажкIаш кхеелга Iомадара гIулакх, масала, нов. Первицкий санна болча наьха опыт кIоаргга Iомаеш ца хилча, е нов. Кучнева метод ца Iомайича боамби кхебелга, е нов. Кузнецов санна болча мастерий опыт ца Iомайича коартолаш кхеелга, е нов. Карпутцева санна болча баьца дараш кхедерий опыт ца Iомайича баьца дaараш кхеделга. ХIаьта лаьтта леладара мастерашеи специалисташеи вIаштIехьъяьккха, уж продукташ кхеира технологи йоагIача тайпара къахьекхайий лаккхерча юртбоахама дешара заведенейи техникумийи программашка?

(ДIадоладар 2-ча агIо тIа).

ЮРТА БОАХАМА ИНТЕНСИФИКАЦИ ЯРА ТIАБЕРЗАБАЬ ПАРТЕ НИКЪ
ЧАКХБОАККХАШ ХИЛАРЦА ДУВЗАДЕННАЧА ЦХЬАДОЛЧА ДЕШАЙ ХЬАКЪЕХЬА

(Долалур 1-ча оагIо тIа).

Кхы ха ца йоаш оттаде доладала деза, теоре лардашта нийсса из яле а е кхы яле а йола культура кхеара технологи юртбоахама продукци яккхара прогрессивни методаш тIахила езаш дола учебникаш. Бакъдар аьлча, сих а деана из гIулакх толхаде мегаргдац, цхьабакъда, тIехьатетта а дагIац. Бакъахьара, шоай гIулакх довзаш, бокъонца дика учебникаш оттаде ховрглоаш бола автораш харжаза баргбац. Учебникаш хила деза кIоаргга а дика а яздаь, дика иллюстрацеш, схемаш тIайолаш, технологи мерра язьяь, массе тайпа машинаш гойташ.

Лакхе вай дийцача тайпара шерагIа пайда эца беза кинох а, цо белгтала йиш хулайт гIулакхна маIана дикагIа дух тIа вала а из къаьгга кхетале а. Кинофильмаш оттаде деза е язъеш йолча метода, опыта автора кулгалца,— из эгара дикагIа да, — е учебника авторе кулгалца. ТIаккха кинорежиссера дош доацар хеташ а, цхьабакъда, из яле а е кхыяле а йола юртбоахаме культура кхеара боккха лоархIам болаш а доло уж лоацамбоацараш аьле пIи йоаккхаш хоза хIамаш юкъера дарглац, дIа-хьа а ийна доврглац, къайла кусарглац.

Вай торо я лоацача хана дика учебникаш дика кинофильмаш яьале. Цхьабакъда, из гIулакх шийн мукъах гIоргдоаш хIара республико, хIара края, хIара областо къасьт-къаьста шоай дешара пособеш кийчъергIйоаца гIулакх де деза.

БIарччача цхьан плана уйлае, малагIча республико е областо малагIа учебникаш а дешара кинофильмаш а хьадергда белгалде, автораш хьахаржа, царна инструкташ яла еза. ТIаккха дублировани хургьац, дIадоаш хола материальни ружьа кIезагагIа хургйа, ха хIезагагIа эшаргья. Цу тайпара гIулакх вIаштIехьдаьккхача дукхагIа йоле е кхыметтел эррига а юртбоахама культураш чулаца, царел хIарачох учебникаш кинофильмаш сикагIа кийчде йиш хургья.

Дика учебникаш хьадар — из гIулакхе цхьа оагIув мара яц. Вай уйлае еза массе тайпе кадраш, хIаьта иштта специалисташ а кулгалду болхлой а Iомабара эррегача система.

Сова хет, хьажкIаш, шекара свекла, бамби, хоартолаш, баьца даараш, кхыйола лоаркIамегIара культураш кхееш бола беррига пах курсашка Iомабе беза аьнна, аз-м аргдар, царна алкха цхьа специальность яла еза, уж бокъонца кийчбаь баьнна хилари из яле а е кхы яле а йола культура кхее хоаш, лаьтта тоадара, фу кийчдара, удобренеш еттара, ихьдарий способаш йовзаш уж хилари хьакъоккхеш дола аттестаташ царна дала деза аьнна. Цхьан дешаш аьлча, уж хила беза шоай доша дика дийша, шоай гIулакх, хьалха латтарий опытеи Iилманна карагIдьмарийи дакагIа йола образец йолча бесса йовзаш бола нах.

ХIандарчо хьалашка агротехника хоаш, из яле а е кхыйле а йола культура кхееча юкъе цхухьаш йола хоаш, удобренеш йовзаш хила беза механизатор. ХIаьта, бакъахьдар аьлча, цуна ше хий мерра йовза еза техника, трактор яза из Iеш, делаеш йола цхьа культура кхеара хилапзе ергйоацача юртбоахама кечамий эррига комплекс а.

Производственни управленей болхлошта, цу даькъе лакхера дешара заведенеш йистехьхараш-та а, цар зонаш чуйоагIача колхозаша кхееш йолча керттерча культурай хьалха хатта метод а Iилмаина карагIдьмараш а мел хов хьажа деза, шоай тайпара экзаменаш хатта еза царга. ХIаьта специалисташ боацаш а производственни управленешка дагадоацаш нийсбенна а бола болхлой е хувца беза (вайцига тоъал ба специальни юртбоахама образовани яьккха бола нах) а, нагахьа санна уж деца безам болаш е дешалургдолаш а бале, царна хьалхашка хьалле дош оттаде деза белгталарча хана цар эшшаш йола говзалаш Iомаергболаш. ХIаьта цхьаина а тайпара бита йиш яц гIулакх ца а дорваш, цхьабакъда, тербала гIерташ, дешаш хьаIомадаь уж шерден, кхычарна кьеха а безам болаш, хIаьта шоаита хоар хIама а доацаш бола дилетанташ.

Из шоашта доагIаш болча новкъосташа аз якар нийса кхета долда, иштта гуччахьа дIалуварах сох беш а мa боаккхалба. Неха юкъерча эзделах доли дош дац уккава дурнар, докхда общественни, партийни гIулакх да. Коммунизма материально-технически база хьаьр дулья къовсам доаттабеш да вай халкъ. Цо хIара специалистагара, хIаре кулгалхочунгара дIадех цийна тIадилла гIулакх ше мадарре доваш из хулга.

ЦК Юртбоахама отдело ва бола моттигашка практически цакх миштa боаккхаргIар-хьаьI аьнца уйлае а предложенеш яла е эза.

ХIанз, боахам лелабаро интенсивни формашка доалаш латтача хана, юртбоахама производствега доккхий рузкъаш дIадохийтац моох боаллача хана, специалисташара, боахамий кулгалхошкара хьа дукхагIа дехи бокъо я вай. Производствана интенсификаци яр — из эггара хьалха боахама ю специализаци, шерра минеральни удобренеш юкъеяхьар, комплексни механизаци яр. Нагахьа санна сага машин, удобренеш ца йовзе, царех фу де деза ца хойя, ше кхее езаш йола культура ца йовзе, тIакуха хургдар ха хала дац. Дика хьувкъам кхебергбац цо, хIаьта цуна колхоза, совхоза, пачхалкхьа хьаштехьа духхьал эе а дергда.

Къаьнара эмал я цу тайпарча сагах йоалаш яр — лаьтта хьакIалтIа а кхесса, фийт дIа а Iетта, хьежаш ватIа, хьувкъам хургба-хьогI е хургбац-хьогI яхаш. Иштача хьалашка лоха хьувкъамаш дукхагIа доах боахамо, къахьегамох доаглар дика хьалац, продукци кIезига йоакхь. Лакхе хьувкъамаш кхедара, дIадахийтачох хьахур дика хилийтара(из деце интенсиви боахам бац) говзалаш эш, хIанзарча боарам тIа производстве вIаштIехьдаккха деза.

Республикашка, крайшка, областашка уйла яйта еза кадреш юхаийчъяра система миштa хила еза хьажийта. Вайна лоархIаме да из тайпа система цхьа е цин шера хинна а ца Iеш, йIаьхьалар. Даим хила езаш я из, хIанз аьлча специалистий говзал лакхьар — лоацача хана йола компани яц из. Мел, малагIа специалисташ, мел хана кийчбанна бартбаш, мича кийчбергба уж? Гучох, уж областной курсаш хила езаргья. Специалисташ юхакийчбалга хIара производственни управление вIаштIехьлоаккхалойи тамаш я. Уж курсаш хургйола моттиг, массанахьа а, совхоз, опытни станци хила еза. Цхьабакъда, областной центр хила йиш вIалла а яц.

Уж курсаш хургья е школаш хургья, — сона хаи, царех фу цIи тулларгья. Уж хила тарлу хIанз де практически опыт йолаш, боахамашка балхаш деш, цхьабакъда, говзалаш эшаш болча вельа квалификаци лакхьо е уж юхакийчбу курсаш. Уж яц кэгиртоех специалисташ кийчбеш йола школаш, из да специалисташта эггара пердегIа йола говзалаш яла лаьрхIа дола кадраш юхакийчьелга.

Производстве балха боаккхача специалистий квалификаци лакхьелга Iалаш а деш, цунца цхьана вай дешарийла да дешара заведенешка кадраш кийчъяра даькъе кхы а дукхагIа хьадеха. Лакхе вай дийцача тайпара, кердадир, хьалхалаттар тIадлалаш, даим кердейоахаш хила еза институтий дешара программаш, преподавателашта, хано IэжагIдаьча, лакхаш сов дукха дIа-хьа йийхха Iургаш лайлха долча хьаьаарча а тезисаш тIара лекцеш ешаргйоацаш. Хала хете а, уж тайпа лектораш болаш бе.

Лекцеш бокъонца хана а хургьяш, дешархошта боккха пайда а преподавателашта тоаьбар а хургйаш. нагахьа санна Iилман практикеи хIензара хьали дувзаш йола материалаш йоалийташ уж еце.

Парто лаккар етталаьц юрта боахам кердача ларда тIа хьалбе, из интенсивно лелабе аьнна. Цу гIулакхна эшшача тайпара кадраш Iовзе еза. Дика кийчбаь специалисташ, механизатораш, производства организатораш хилча мара эффект а йолаш пайда эца йиш яц хIанз пачхахьалкхено дIахецаш йолча материальни средствоех. ХIаьта из Iаламате боккхий средстваш я. Аллха юрта боахама зила хини дегIайоаллагра ворхI шера дIадохийт 10,3 миллиард сом ахча. Из кердa, хьалхагIа хьожаллина хинна ахча да. Лакхлуш латт колхозийи совхозийи шоай тоорашаш а. ХIанз цар производственни фондаш 36 миллиард сом я. Цу миллиардашка, вай социалистически обществана дика дивиденташ, эшшта аьлча дика пайда яца балийтар хулье вай кийчъаь хила еза средстваех кхетаяца пайда эца а юртбоахама продукцей массе тайпашка моаш Iалашбе а из кхоачаргболаш йола дийша, культурни кадраш. Из да са дуцна безам хинна хьалхара дош.

Промышленни ларда тIа вIаштIехьдаккха хьайбай продукташ йоахилга

Хьайбай продукташ хьаара цхьалола дешаш оттаде безам ба са. 1953 шера денз кIезига толамаш даькхадац вай юкъара хьайбай боахам дегIабоалабеча. Цуна мукIарло ду массане, кхыметтел вай моастагIашa а. Дукха хьа йовцашаш США юртбоахама министерстве кеча техай «Америка ВIашагIкхайттача Штатийн Советски Союзе юрта боахам» яхача доклада. Вай мекха толамаш дахара мукIарло де дезаш хилар из. Цу доклада тIа йоах, «Укх тIехьарча шерашка СССР-ра хьайбаш США-чул декха дукхагIа дийбад. Хьайбаш дебар лаьамо да». Укх тайпара дашах я доклада тIа.

1950 шера денз 1962 шерага кхаччалца США-ен СССР-ен хьайбаш дебар (млн. корта)

Шераш	Дерригa а хьайбаш		Дехта доахан		Хьакхарч		Жа	
	США	СССР	США	СССР	США	СССР	США	СССР
1950	78,0	58,1	23,9	24,6	58,9	22,2	29,8	77,6
1951	82,1	57,1	23,6	24,3	62,3	24,4	30,6	82,6
1952	88,1	58,8	23,1	24,9	62,1	27,1	32,0	90,5
1953	94,2	56,6	23,5	24,3	51,8	28,5	31,9	94,3
1954	95,7	55,8	23,9	25,2	45,1	33,3	31,4	99,8
1955	96,6	56,7	23,5	26,4	50,5	30,9	31,6	99,0
1956	95,9	58,8	22,9	27,7	55,4	34,0	31,2	103,3
1957	92,9	61,4	22,3	29,0	51,9	40,8	30,7	108,2
1958	91,2	66,8	21,3	31,4	51,5	44,3	31,2	120,2
1959	93,3	70,8	20,1	33,3	58,0	48,7	32,6	129,9
1960	96,2	74,2	19,5	33,5	59,0	53,4	33,2	136,1
1961	97,3	75,8	19,3	34,8	55,4	58,7	33,0	133,0
1962	98,5	82,1	19,2	36,3	57,8	66,7	31,4	137,5

Тешавеш я уж цифраш. Цар хьагойт хьайбай боахам тоабара даькъе парте баь Iалаьмате боккха болх. Дулхи шурен йоаккхилга сихха дегIадовлалара мел эшаш дола дахке хьайбаш да хIаца колхозашкеи совхозашкеи.

США юртбоахама министерства доклада тIа иштта белгалдоваьх цу шерашка вайцига хьайбай продукташ йоахилга дегIаденналга а. Из а цо мукIарло дац.

Шоана йовз вай мекха хьайбай продукташ йоахилга дегIадар хьагойташ йола цифраш. Уж дIаьхха а хьаьха яха безам ба са.

Хьалхьхай хьайбай продукташ

	1953 ш.	1963 ш.
Дулх (млн. тонн)	— 5,8	10,2
Шура (млн. тонн)	— 36,5	61,2
Фуаш — млрд.	— 16,1	28,8
Тха — эзар тонн	— 235	374

Хьайбай продукташ яхарен йоккхарен ларда тIа дегIаденад уж боахача накъга йоахилга а. Ераш вa цхьалола дешеш:

Балача накъга екха хьайбай продукташ

	1953 ш.	1963 ш.
Дулхи дулха продукташи—эзар тоннаш	1757	4086
Шурен шурий продукташи —эзар тоннаш	1980	10.113
Даьтта (эзар тоннаш)	330	622
Фуаш — млрд.	2,0	7,3

Бала нах дулхацен шурийцен Iалашбара даькъе хIанз керттера моттиг дIалоаш юкъарча хьайбай боахамо.

Цхьабакъда, вайцига хьайбай боахам миштa лелабу, мел къахьегами доакъари дIадохийт дулха центнер яккхарга хьежача, хала дац цу даькъе вай цIенхаштта тIехьадусилга хв. Дукхача колхозашкеи совхозашкеи хьайбай продукташ йоахилга хIанз а тIехьа лохача боараме вIаштIехьдаькхад, хIаьта йолаш йолча торонашка хьежжа а дац.

Доакъар кийчдар цуп дикалгеи цунах пайда эцарген диллача — кIаьгa из хьайбай боахам интенсивно лелабара керттера хьокхам а ба. — тIакхе цу сакъате гучадоал вай тIехьадусаш хилар. Вай теххаб дукхача хьалха латтача боахамий болх, хьежад цар доакъарех миштa пайда эц. Продукце единица хьаьрe дукха доакъар доадеш хилар гучадаьлар вайна. Нагахьа санна мекха колхозаши совхозаши иштта сов доадеш дола доакъар дIалаьркIеча, Iалаьмате йоккха цифра дуд. Цар хьагучадоал. хIаца колхозашкеи совхозашкеи доалаш дола доакъараш мара ца хилча а дукха дукхагIа хьайбай продукташ яха йиш йолга.

Бокъахьадар аьлча, цхьа килограмм хьакхий дулх дакхара 10—12 доакъара единица дIайохийт вайцига — нормах йоагIачул шоаза дукхагIа. Цу тайпара сонгIа доакъар доалу хьайбаш, кое тIара оалхазараш кхоабеш, шура йоаккхача.

Колхозашеи совхозашеи хьайбай продукташ кIезига йоах, кхьа-дале, ддача хилача доакъар ца хилар бахьан долаши, шолагIа-дале, шоашка долаш долча доакъарех цар хаттанца пайда ца эцар бахьан долаши.

ХьалхагIа са белгалдеха дезаш хиннача тайпара, килограмма дулх тIакхетийтара вайцига дIадохийта доакъар американски фермашка доаччул дукхагIа да.

Хьайбаш дорстадеш из вIашатIехьдаккхар бахьан долаш уж чуиттадаь йоацаш бола из йIаькъаь, из а американски фермашкарчул декха дукхагIа я. Из бахьан долаш колхозашеи совхозаши сов доакъар доалу, хьалхегамах, доахаш, дошоланашта гIулакх дорах дIалур дукхагIа хуайт. Чуиттадаь из лоацайоаш цу цхьан помешенешка хIанз лелачол дукха а дукхагIа хьайбаш лалала а дорстадe а йиш я. Цхьанна хьайбашка цу дорстагIашa хьайбай продукташ йоахилга дIалохар хьахулаш йолча керттерча статьяшта вай сонгIа средстваш йоаш хиларга дуг. ХIана дул из иштта? Дерригa а гIулакх вIаштIехьдаккхарца, хьайбай продукташ яхара даькъе вай хIанзарча боарамга дIа из кхачарна, ше къаьста доладаьлча санна из производство промышленни ларда тIа дегIакхувла йиш ца хиларца дувзадена да. Мадарра аьлча, натуральни боахам лелабаьча дукхача хана хьалхийна кхьикача психологега, йоал тоххача хьахаже да вай хIанза. Вай юрта боахам дIамега, дIа-кха батъябенна а керттерча даькъе, потребителски а хинна́. Продукташ хьаара баррен шерашка, атт шерашка хуьнa да луш бисаб. Кхетаденш да, вай цадраш — партийни советски болхлошкара специалисташкеи Iалмахошкеи кхачхачалца—хьайбай продуктай йоакхилга хьаддаха товарни хьисапера дола чекхьаккха йиш ца хиналга.

Потребительски вейнокрестьянски боахамах хьалакхачох хIинзалца кхе дIалхорловна из йоган да вай. Ахархоно хьалха продукци хьаара шоай дIадоацъул лоархIам бара къаьметтех уйла а эдар. Лаьттан тIегIа ахар духхьа ца делабора говр, шура хилийтарен цха хьаьвхе кхе даккхараш дулха пуина эзар етт. Iатто шура кIезига лора, говрий хьашка юхеднсачунна из киолбаш хинна. Ахархочун яр втт-тхьо котам, цо царна кIезиг-дукха ялат тоссар, хIанкха а ларкIамар ше мел теcсан. Цунна дага а лохалар мел эе хул, еттайн мел пайда хьевул ларкIа.

ДIаяхах шераш, колтхозашка вIашагIкхайттаб ахархой, цхьабакъда, хьайбай продукташ яхара методаш, долчо бесса аьлча, къьовна эран йисай, хIаьта уж вай гIулакхашта хIенз Iэтъ. Вай долаш да 300—310 котам йола, уж къьовнача хьисаве лелаеш дола, продукци лечкъдеш дола боахамаш, хIаьта тIаккха ахкачо котама тIехьара 10 фуъ гулдаьд хьа хьахьоях отчете. Из зеле йоага хорошие лелаяьях цу тайпара «ферма». ГIулаьлаш иштта лелаеш хилча дукха да хургьар капиталистически боахам хIалак хинна, хIаьта цуо да е бе болх боацаш ледача арнел даьхьетаргьар е опийна теха лергзар. Конкуренце хьаьзеча закона хьалашка пайдане фуд, зеден фуд ха дезаш хул фермер, из ца дойя из вохаргъя. КIезигагIа къахьегам дIа а бойташ махулла дукхагIа товарни продукци хьаара-тIаргзаьв бола концентраци специализаци еш латт капиталистически мехкашка. ХIаьта вай а дезе, лакхе товарни хьайбай боахам хьабарен къахьегама овсарле лакхъяреи даькъе капиталистически доккхий толамаш даьккхалга.

Вай, бакъдар аьлча, конкуренца а яц е хила йиш а яц. Вай йар царнаш социалистически боахам ба. Цо торонаш хьаеда керда техника шерра балха юкъеяьхара, хIензара толамагIа йола тайпара производство вIаштIехьдаккхара а, хIаьта цуо ларда тIа къахьегама овсарле дегIакхувлара а. Хьалха латтача боахамашка дика пайда эц социалистически система совеленех, доккха толамаш ирах. Цхьабакъда, кIезига яц шоай йолаш йолча торонех во пайда эцаш бола колхозаш а совхозаш а. Нагахьа санна дIадехийта доакъар продукце единица яккхарга кийсамча, хьайбаши кое тIара оалхазареши дорстаду, хIаьта иштта Советски Союзо США-н юрта боахамера кьадов а хьокханаш кийсамча, вай ноз долаш хургьаш гIулакх.

Америка ВIашагIкхайттача Штатийн фермашка 100 килограммага кхаччалца дахал дола хьаск 5—6 бетта кхоаб, хIаьта вайцига хьакха цу дахалга кхачачеи бIарча шера е кхы дукхагIа а кхоаб.

Америка ВIашагIкхайттача Штатийн фермашка яккхача цхьан хьаькхийтара шера 15 центнер дулх доахк, хIаьта вай мекхарча колхозашкеи совхозашкеи — 4 центнер.

Якхача цхьан котама тIехьара 200 фуъ гулду ВIашагIкхайттача Штаташка. хIаьта вай колхозашкеи совхозашкеи 90 мара гулдац.

Вай боахамий дукхагIа долча даькъо хьайбай боахам рационально лела ца беш хьагойташ йола кхийола а кIезага факташ йоалае йиш яц. Вай сов ха йозю хьайбаш кхоабеш, бакъда, цо дулх тIаккхетийтаа, дукхагIа воалу доакъар, лакхлу къахьегамах дIалур, средстваш. Юкъара продукци хьаьа езагIа хул, боахама зе хул.

Цу тIара довла деза вай, хIаьта махула сихагIа эргабаккха беза болх. Специализаци ера тIаерзаьв йола кура чIоагIа хьалаца еза.

Хьацарга вай, масала, юрта боахамера коa тIара оалхазареш лелалар санна дола, дахьа. Цуна сихагIа специализаци е йиш хул. Кое тIара оалхазараш лелаелга дук хIанзарча боарамга диллача — мадарра аьлча промышленни производство я. Кое тIарча оалхазарий фуаши дулхи даккхара фабрикаш я уж. Долчача тайпара аьлча комбинирован теларца мара юрта боахамца бувзам болаш ден кое тIара оалхазареш лелаелга. Кхы мел дар — помещенеш, оборудовани, убойни цехаш, утилизаце цехаш — из промышленни производство.

ЛоархIам бе беза, балача пахка хьалтатан дияза Iачашдара мел фуаш эш. Цунга хьежна хьалха еза эшаш йола птицефабрикаш а. ХIанз вайцига хьальый 105 птицефабрика. Царна кхьа во йолаш предприятеш а я. Иштта, масала, Московски областерча Глебовски птицефабрика 472 эзар яккаш йола котам я. ДIадахача шера цо деннад 88 миллион фуъ, хIаьта хIара яккхача котама тIехьара 175 фуъ гулдаьд. Укх шеро 100 миллион фуъ лургда фабрика. Нагахьа вай Глебовски санна йола 300 фабрика хьалйейа, тIаккха царна шера доалургдар 30 миллиард фуъ. ХIаьта дIадахача шера мекха эррегача колхозашеи совхозашеи гулдаьд 6,5 миллиард фуъ.

Шу хьалха вай тIайбаар фуаш арахецаргдола 150 мерда птицефабрикеи бройлераш лелоргIола 70 фабрикеи хьалъяра йола решенеш. Бакъда, тIайца со цам во кхочшабу. Къыметтел москвичаща я кхоачашдензар птицефабрикаш хьалъяра шоашта тIадиллар, шошкара эшаш дола хьинар а гойтанзар, цу гIулакха лоархIам хлетабензар.

Йоккхий птицефабрикаш хьалъяра ваькъаца чIоагIа а пIенхашта а даха деза вай. Цу дешa хьагьетаа 1963 шера 8 январе тIайна сонам, летаргахьа, кхочам болаш баь. СССР Госплана тIаьхьлаца белхаьа да дукхагIа птицефабрикаш хьалъяра эша мерроприятеш кийчъелга, цу фабрикаша арахецача фуаши цa городашка бахача наьха хьаштан лизза Iаланделга дага а кхоабаш.

Цунна хьакна чIоагIа лоархIаме да птицефабрикашта дIалуш доле доакъар оттаьча нормах, эшаш йола качество а ассортимент йолаш далара а тIехь чIоагIа порядок оттаэр. Котамо кхоча юкъера доакъар лохъергда яхаш дуцца хабараш, — къьнача абаташ тIара басеш я, из дукхаха хьалха чакхъьнина ха я.

Экономически оагIорахьара а чIоагIа пайдане да птицефабрикаш хьалъяр. Яхаш йола 250 эзар котам хургйола птицефабрика хьалъяра, Госплана болхлоша баьна лоархIамах, дIагIоргдаа 5 миллион сом. Цу тайпарча фабрика шера лургда беррига а мах 7,2 миллион сом болаш 50 миллион фуъи 700 тонн коа тIарча оалхазарий дулхи. Цу продукцеща дIалодар 3,4 миллион сом да, хIаьта шера цIена пайда 3,8 миллион сом хул.

Вешта аьлча, фабрика хьалъярга дIададар цхьан шеран ах шеран юхаметтаоттаргда. Экономически пайда ахь а лакхлургба, нагахь уж хIанзарча эттара толамагIа йолча технически Iилманеи боарамa ларда тIа хьаллйие.

Хаттар отт, мичахьа хьалъе еза птицефабрикаш? Хетаргахьа, ялат доаккхача е а еза уж. ТIаккха, пайдаенгIа хургац хьогI фуаш арахецаш йола фабрикаш продукци эцаш йолча гергагIа еза. Бакъдар аьлча, дозалга диллача ялат фуза дукхагIа дIацахьа-м дозаргда, бакъда, ялат дIаккухьаш аттагIа да. Фуаш дIа-кха кхахьара лоархIа упаковка эш, хIаьта гаьна кхуъhаш хилча уж на талайтара шелаш а эш. Укх тайпара лоархIам баьб Госплана экономисташа. Къадбасели Каканка районашкарa Подмосковьерча птицефабрикашта миллиард фуъ арахецара ялат дарга дIагIоргда 2 миллион сом. ХIаьта, масала, Ставропольски краера Москве миллиард фуъ хьахьарга дIагIорг. да 13 миллион сом.

Цу тайпара сурт да коa тIарча оалхазарий дулхах а. Нагахьа санна Подмосковьерча бройлерийн фабрикашка доакъар хьатIакхуье, транспортни за хьалъяра еэзачоа хьийолчен рестодашка диллача дулха тоннага дIадохар 60 сом хургда, хIаьта дулх хьатIаккхуьйла хилча — 150 сом.

Птицефабрикаш хьалъеча уж дIа-кха нийсъеча дулха коa тIара оалхазараш лелаеча американски опытах пайда эца беза. Цига фуаш доаккхилга вIаштIехьдаькхад дукхагIча дикача йоккхийча птицефабрикашка, царех цхьайолчар шера 250 миллион фуъ лу. Цу тайпара фабрикаш потребителa гаргагIа хьалъю. Хетаргахьа, йоккхийча городашта промышленни центраштен юкъегIа птицефабрикаш хьалъе еза вай а. Гаьна фуаши коа тIарча оалхазарий дулха дIаккухьачул дикагIа да доакъар хьатIаккхуьйлаш хилча, из аттагIа а даргIа а да.

Гулдеча хьаштеша дIадел коa тIара оалхазараш лелаелара республикашка специализаци концентраци яр. Мекха масштабе цу даькъе планировани е еза Союза Госплано.

Къаьметтел хIаш а, производство вIаштIехьдаккхара даькъе кIенкашта кхоачамбоацараш долча хана, специализаци яиз долча боахамех шоаза дукхагIа фуаш лу йоккхийча птицефабрикашка. «Южный» яхача совхозерча дов. Бабика бригада эзар фуъ даккхарга дIададар 54 сом хул, бIарочаца совхозе — 58 сом; Подмосковьерча Глебовски птицефабрике — 58 сом. Цуна цхьана производствана специализаци хила долча дукхагIа лелача боахамашка эзар фуа мах 100—120 сом ба.

Хатта доагIа, цу тайпара доакха эзаш хIана хулийт вай? Цу тайпарча тIехьайнсача производства шкера я зе на дойн пачхьалкхенна, потребителашта.

«Баболна» яхача госхоза (Венгрия) бройлерийн фабрике коa тIарча оалхазарий цхьан килограмма дулхага дIадохийт 2,7 килограмм доакъар. ХIаьта вайцига, Крымски областа «Красный» яхача совхозе коa тIарча оалхазарий цхьан килограмма дулхага дIадохийт 3,5 килограмм доакъар. Доакъараш сов доадеш уларгт сай доклада тIа аз критика яьй вай бройлерийн фабрикашта.

Бройлерийн фабрикай оборудовани хIоай вай Америка ВIашагIкхайттача Штаташкара. США кое тIара оалхазараш лелаеча доккхийча боахамех лохагIа хIана вай боахама хьоххамаш? Цига цхьа килограмм дулх даккхара дIайохийт 2,02 килограмм доакъар, хIаьта вайцига — 3,5 килограмм. Вайгара доакъар вогIа доладаь, царца кхачан эшаш йола компоненташ кхочаш боацаддаь. ЛаьрхIа комбинированни доакъараш кийчдергдола предприятеш хьалъяр вIаштIехьдаккха деза, махулла дукхагIа фуаш гулдара а хIаьта дулх дикка тIаккхетийтара а, кхачар коa тIарча оалхазарий дулх доакхар да, эшаш йола кхачан вещества яла еза коa тIарча оалхазара.

Капиталисташа лакхара хьокхамаш даьхадале, хIаьта вай из санна технически оборудовани е хилча, цу тайпара гIулакх деш а кхоабаш а хилча, царел лохагIа хьоккхамаш хила йиш яц. Нагахьа санна хьоккхамаш дохагIа хуле, тIаккха из гIулакх вIаштIехьдаккхарца дувзаденна да. Капиталистически мехкашка хьамел даь прогрессивни хIама вай боахама юкъедахьа дика вай. Из вIалла эхь долаш дац. Из алкха производстве гIулакх дикагIа вIаштIехьдаккхара пайдане хургда.

ДукхагIа терко е хьажа еза малагIа оборудовани пайданегIа я — ФРГ-ера венгерски новкъосташа яйна немецки яр, е американски яр. Фирма решенашка диллача, американски оборудовани дукхагIа пайдане я. Цхьабакъда, цIаехне а белгалдоевна да, дерригa ларкIа а Iомаде а деза.

Уйла е еза дукхагIа москалаш лелаяра. Оалхазарий из тайпа дезаш эзувзелсташ ба вай. Москалий дулх даккхар толамагIа хилар хьакъош цар. ЧIоагIа чам болаш да москала дула. Дерригача механашка гулау фуаш, котама дулх доаккх, кIезагагIа боашка дулх, хIина аьлча из дукхача дола дакц, диетически лоархIаш дац, хIаьта москала дулх диетически да.

Вай мекха цхьайолча районашка дукха москалаш лелаеш дола боахамаш да. Киевски областе Старински яхача птицефабрика дIадахача шера 250 эзар москал кхийъ. Бакъда, цу тайпара боахамаш хIензарчо кIезига да.

Коa тIара оалхазараш лелаяра эррига система оттае еза вай, промышленни ларда тIа вIаштIехьдаккха деза фуашш коa тIарча оалхазарий дулха дакхилга.

Производство боарамга хьежа лоркIа деза мел эшаргья капиталовложенеш, фу пайда бергбе царех.

Из гIулакх бокъонца овчахьаьа кхеш лоархIам болаш хиларах СССР Госстрой гIошлоний организацешта тIаххала , мегаргдар птицефабрикаш хьалъелга, уж фабрикаш доаццача хана индустриальни гIошлош яр ларда тIа хьалъийтара.

Хоахамболлашагаа а пайданегIа а хургбоача тайпара оттабе беза Iилма учреждений болх. Коa тIара оалхазараш лелаяра бола вай институташ чIоагIа тIехьайисай, хIаьта новкъаьдало а, производствона пайдане йола рекомендацеш кIезига я тел. ХIанаьна цу даькъана тIадерзашто а, цу сакъате доазол дехьарча практикага хьажа дезаш хул. Цо хьахьоккх институтий болхлой производствона лергIа бувзам болаш болга. Коa тIара оалхазараш лелаядара хIанзарча боарама кхоачам баш яц цар шоай производственни бола а. Хетаргахьа, коa тIара оалхазар лелаядара йоккха Iилма центр хила езаргья вай, Iилма болх бaь а ца Iеш кадраш кийчделга а вIаштIехьдаккха дезаргда цига.

Иштта специализаци концентраци е езаргья хьакхий дулх даккхара а. Хьакхарч лелаер а,— из дувц хьакхарч йорстаяр, промышленни ларда тIа оттаде йиш болаш да.

Дукха ха йоацаш вай мекха вена кхиаьв Джордж А. Филип, цхьан американски фирма да. Цо дийцар, хьакхий дулх доаккхарга США хIанз йоккхийча специализированни откормочни предприятешка деш да, яхаш. Царна лаьрхIа кийчъаьй технологи, комбидоакъарий рецептура, дерригача балхашта механизаци яра эшаш йола оборудовани. Хьакхий дулх доаккхаш йола фабрика оцa хьаьр цо вайга. Цу фабрике хьакхарч йорстаяра технологи укх тайпара я:

— производительность — 250 эзар хьакха шера;

— хьакхарч йорстаеш йоккха ха — 100 килограмм дозалга кхаччалца — 165—175 ди.

Хьакхарчашта гIулакх дарен уж йорстеярен да кхаь даькъа екъалу:

1-ха — эшаш йола рацион а йолаш 45—55 ди даллалца хьакхий хурсаш кхабар;

2-ха — йоагIаш йола рацион а йолаш ма дуъа доакъар а долаш 60 дийнахьа интенсивно кхабар.

3-ха — боарам оттабаьча рационах 60 ди даллалца кхабар.

Кхоабача кхоалагIча хана рационий боарам оттабар да цу хана боарам баьцаш рациональ хилча экономически пайдане доацандаь. Хьакхийна дулх кIезигагIа тIаккхет, доакъара единица кIезагагIа пайда лу.

Протеинаш кхийолча эвементаштеи бокъонца баланс йича цу технологех тIаккхетача 1 килограмм дулхага 3 килограмм доакъар дIалода. Центнер хьакхий дулх доаккхаро 1 сахьати 20 минути йоаь.

Хьакхарч йорстаелга бройлерийн производствона тара да. Фабрике вIашагIтеха я эррига процессаш — хьакхий хурси хьалкхаргара яьнна упаковка а е ветчина, бекон, хьакхий дулх арахецилга кхаччалца.

Фабрике я комбидоакъарашь кийчду цех, хьакхарч йоиш зайоа, дулх шелду цех.

Хьакхарч йолча заводера яьна эррига отходаш утилизаце цеха кхоач, цига уж юха чакхйоах, цхьаараш юха а доакъара, цхьараш — удобренешта. ХIара дена ше эзар хьакха.

250 эзар хьакха йолчи фабрикана гIулакх деш беррига 126 саг ва, царна юкъе ба комбидоакъарий завода болхлой, ветеринарни службай штат, Iилмай болхлой. Нагахьа санна вельда аьлча, фабрике бола беш укх тайпара нах ба:

управляющи	— 1
ветеринар	— 1
ветеринара гIоьнча	— 1
яхаргйолча хьакхарч йолча помещенешта гIулакх деш	— 21
хьакхарч яхача помещенешта	— 12
нагий хьакхарч лелаеча помещенешта	— 8
хьакхарч йорстаеча помещенешта	— 9
стерелизаци яра бригаде	— 8
хьакхарч тIайотташ йолча бригаде	— 3
тайп-тайпара болхаш деш йолча бригаде	— 3
технически гIулакх дара	— 2
шалашта гIулакх дара	— 2
лечебница	— 1
Iилмай-техникай	— 2
комбидоакъарий завод (шш смена)	— 12
доакъар дIа-хьа кхухьача грузовикий шофераш	— 4
кхо архлоаккхаш	— 10

Белгалдаьккха доагIа хьакхарч йорстаеча болх беш беррига а 8 саг мара ца хилар.

Шоана гуччa тайпара, из хьакхий дулх даккхара бокъонца йола промышленни производство я.

Хьакхий дулх даккхара даькъе, хетаргахьа, вайцига цхьайола специфика хургья. Американцашa дукхагIча хана дехъача доакъаращца кхоаб хьакхарч, производство вIаштIехьаккхара дикагIа пайда лу из — доакъараш кийчдечи дучен помещенеш цIангIеча, кхычахьа механизаци яра. Ялатийна йорстаe а ца Iеш иштта хоартолаца, свеклаца, кхийолча а моша доакъарашца йорстаю вай хьакхарч. Ялат кхоазаш болаш ца хилар бахьан долаш,

(ДIахьдолар 3-ча оагIо тIа).

ЮРТА БОАХАМА ИНТЕНСИФИКАЦИ ЯРА ТIАБЕРЗАБАЬ ПАРТЕ НИКЪ

ЧАКХБОАККХАШ ХИЛАРЦА ДУВЗАДЕННАЧА ЦХЬАДОЛЧА ДЕШАЙ ХЬАКЪЕХЬА

(Доладар 1-чей 2-чей оагIош тIа).

хетаргахьа, вай кхы дIахо а дехIаккхьа дезаргда доакъара лаьрхIа шекара свекла, коартол, морковь хьакхарчашта йоаккхилга, хьакхарч йорстаеча дукхагIа юкъе йоалае еза комбинированни силос.

Ялат доаккхилга дегIаахарга хьежжа лакхлургда хьакхарч йорстаечара комбидоакъарий удельни доал а. Хетаргахьа, хьакхарч декъача доакъарашца йорстаелга, е вешта аьлча, ялатаца, эггара пайданегIа да. Бакъахьа кургдалар хьогI кхоачамхилал ялат долча боахамашка кIаззе а декъача доакъарашца хьакхарч йорстаелга вIаштIехь_ дьаьккхача. Тайп-тайпарча доакъарашца хьакхий дулх даккхара экономически пайда лархIа беза.

Хьакхарчашта эггара пайдане_ гIа йола комбидоакъарий рецепташ кийчъе а уж тайпа доакъараш хьадалга вIаштIехьдаккха а деза, оттале деза мичахьа, малагIча зонашка малагIа доакъараш корттера хургда дулх, бекон, даьтта даккхара уж кхоабаш хилча.

Дулха лаьрхIа хьакхарч лелаергйола зоне белгалъяккха еза, хьакхий хурскаш хьалкхеара а уж откормочни боахамашта дIаделара а репродукторни боахамаш хьалле деза. ХIаьта цIаькха а хьаоца еза дикагIа йола, эггара пайданегIа йола образецаш, кIоаргIа доакъарашкъаьхьагаин дIа а бокийташ дукхагIа пайда баккхар дукъа.

Кхабара лостамга хьожжа хьакхий дулх даккхара хьаоца еза цаI, шиъ е кхоъ технологи, царна тIера а на вувлаш хIара колхоза председатела, хIара совхоза директора шийна догадехар деш кустарничество лелаеш хьайбай боахам лелабара способаш кьаеш а юкхера производство лелача боараме вIаштIекъйоаккхаш а дола гIулакх хургдоацаш.

Промышленни хьесайе хьакхарч лелаелга вIаштIехьдаккхара боккха бехктокхам тIабуж Iалмахошъе, практикаца тахкаь а чIоагIъяь а йола шоай рекомендацеш яла даккарийла ба уж.

Цхьан дешаца аьлча, кIоарга кхета веза экономиках, хьаоца еза воай яр санна дикагIа йола доацал декъара опыт а — Америка ВIашагIхийттача Штатий, Англе, Германски Демократически Республика, Малхбузен Германе, Дане хьакхий дулх даккхара лаьхача боарамга кхаьчача вахача меккий а опыт.

Кхо тIара оалхазараш лелаенча санна хьакхарч лелаеча а цIенкаштта терко а еза племенной гIулакха, гибридизаца, межпородни скрещивани яра.

ДукхагIа пайда луча тайпара юрта боахама уж долчъош лелаедара юкъедоалале деза, химика, биологена, деррига юртбоахама Iилманна карагIдаьнараш.

Шурий-дулха хьайбай боахам санна долча юрта боахама доархIамегIарча даькъага а кхача еза специализаци. Вай вIашагI а ехкай дегIа а кхуол специализированни шурий совхозаш. Колхозашка а специализаци яра цаьнъаца даха деза, шуран дулхи даккхара пайда эца беза укх е вокх зона дикагIча хьалех. Организационни гIуланехи кулгалдарен хьакъехьа шурийи дулхен хьайбай боахам хетаргахьа, цхьана управлене вIашагIтехача баькъахьа ба. Дага кхаба деза из дакъа чоалхане долга. Дукха тайп-тайпара зонаш, почваш, климатически хьалеш долча вай мехка хала да моллагIа цхьа метод шурий-дулха хьайбай боахама вIаштIехьбаккхара цхьа форма лаха. Цхьабакъда, хIаьта а хIара производственни зона типични дараш белгал а даьха, хьайбаш лелалара система кийчъе еза, боахам мехулла дукхагIа экономически пайда хьабоалаш лелабар дукъа. Из чоалхане дош да, цудукъа укхаза дагавала веза Iилмахоцца, специалисташца, практикашца.

Шурий-дулха хьайбай боахам вIаштIехьбаккхара хетаргахьа, фермашта комплексни гIулакх лара цаьнъаца даха деза, къаьстта хьайбаш дорсталеча а деш. Механизаторашка кийчду доакъар, уж ба хьайбаш дорстадераш а.

Дика силос ца хилча доакана дукха шура лургьяц, хIаьта силосаца хьайбаш Iалашие дезараш а механизатораш ба. Силосах аьлча е дош дуща безам ба са. Силос кийчъяра вай цIенхаштагIа хьажа дезаш, йола ха хьатIаккхьчай. Хетаргахьа, силос йоллара лаьрхIа сооруженеш хилча бакъахьа я. Масала, боккхийча америкаски фермашка силос йолл бетонированни ихо йолча траншеяшка. Цу тайпарча траншеяшка силос практически ца талхаш юс. Вай мехка дукхача колхозашка силос кийчъеча шерра ьоржай курганни оолаш йола способ. Из дикка дарегIа я, цунца цхьана цу способах моллагIча кхай тIа силос йолла йиш я. Курганни способах дIаелла силос, цхьаболча специалисташа яхачох, 30 процентага кхачалца йоь. Кхоачамхилал я вайга хIана цемент, цудукъа ниIсагIа хила мег фундаментальни траншееш е аьлъеш цар чу силос чуеллача. ТIаккха уж дукхарча шерашка лаьрхIа йола хранилищаш хургья, царга дIалахар сиха юхаметтоттаргда. Из деррига а тахка деза.

Шурий-дулха хьайбай боахам вIаштIехьбаккхара йолаш йола опыт Iомае еза, хIаьта долаш мел дола деррига а дикагIдар колхозаштен совхозаштен могале деза, хьалашка хьежжа хьайбаш лелалара малагIа метод эггара пайданегIа хургья хьежа деза: цхьайолча моттиге чуоттадь кхабар, шоллагIча моттиге — чуоттадь а белгалъяьхача моттигашка дIалехкеш а уж доаждар кх. дI. Латве, Литве, Эстоне дукхача колхозашкен совхозашкен, масала, белгалъяьхача моттигашка хьайбаш доажа а деш во вIаштIехьбаькхабац шура яккхара хьайбай боахам. Цхьабакъда, деррига практике тахка, лархIа, бокъонца тсаде деза, хьайбашта гIулакх делга тоалара, дукхагIа шурен дулхи даккхара ший зоне хIара боахамо эггара пайданегIа йола метод юкъехьоргIолаш.

Шурий-дулха хьайбай боахам вIаштIехьбоаккхача къаьстта лоархIаме да Iаьсий хьалкхеделга. Вайнга шерра даьржад Iаьсошта цIена шура мелаелга, кIал тувсаш Iаьсий кхоабилга, хIаьта искусственни шурех геттара кIезига пайда эц. Колхозашен совхозашен Iалальмате дукха шура йоаш Iаьсашта мелаеш, из бахьан долаш товарни шурий ресурсаш кIезаглу. Из деррига Iомале деза, дикагIча тайпара боахаш лелабара тIахьийха а ца Iеш, дикагIа мел дар, бокъонца кердадар, практикаца техкар юкъехдахьа деза. Боахамий кулгалхой тешаш хила беза укх зонана лаьрхIа йола система эггара практичнегIа, экономичнегIа, пайданегIа хиларах.

Массехк замечани жа леладу боахам дегIаккхувларах. Хьабоалача пайданга диллача боахама эггара дукхагIа аьттув бола дакъа да из. Жа лелаеча боахамо лу тхан дарегIа дола дулхи. Вай йолаш я опыт, да жа леладу дика боахамаш, къаьстта Казахстане, Средни Азе, СибарегIа а долаш. Къилбаселе Кавказа а Украина а да жа леладу доккхий боахамаш. Цу даькъе дукха а бертате а къахьийгад Iилмехоша, хьалхедаьд лаккхара продуктивни фух дола жа.

Вакъдар аьлча, жа лелаеча боахаме я дукха кустарщина. Цхьайолча колхозашен совхозашен хIанзчул дукха шераш хьалха лелабаьча тайпара лелабу из, алхха дикача ха-оттама хьалех тийша, мел эша доакъар Iалашдац, помещенеш хьаьъц. Из бахьан долаш жа лелаеча боахама доккха зе хул. Жа лелаеча боахаме эггара хьалха кхоачашле деза доакъар кийчделга, желаши гIувнаши хьалъелга, дахIоаш товелга.

Мехка центральни къилбаседа-малхбузени районашка жа лелаладара къахъехьа кийса доаца гIулакхаш леладу вайцига. Романовски жа лелалара во доацаш хьалаш да укхаза. Цар Iалальмате дика кхакхий тхан лу. Цул совгIа, романовски жево дукха Iоахарий лу, 4-вега кхаччалца Iаьхар бу цо. Цудукъа устагIаш дулх даккхар а из лелабор а пайдане да. Иштта бахьан доацаш дац финиаша романовски жа дохка вайга яхилга. Вай дегIаккхувл синтетически материалий производство. Синтетикаца цхьана мороз тха шерра юкъегIоргдар дIайха барзкъаш хьадеча. Из, хоаш ма хиллара, англичанаша а ду, хIаьта моряхаштен танкисташтен лаьрхIа морсача тхаьи искусственни материалехи йIайха йуракш хьаю вай а. Шийла Iа долча вай хьалашка къаьстта лоархIаме дй кетараш ю кхаьхий доала жа лелалар. Романовски устагIаш кхаьхх аь кетар Iалальмате дика я, из массаз а лоархIаш хиншй Россе, хIаьта хIана а дика лоархIаш а я.

Жа лелаеча боахаме ший система кийчъе я, хIаьта могаш еза. хьаде деза учебникаш, из дакъа дегIаккхувлара тIахьийха а ца Iеш, жа Iуй кийчбелга, толашагIа йола приемаш юкъекхухьалга практически лелалар дукъа.

Ераш да записка тIа аз дуцца лаьрхIа хьайбай продукташ яхара актуальни доала цхьадола дешаш. ЦIаькха ала безам ба са, хьайбай боахам — юрта боахаме чоалханегIа а эггара халагIа дола а дакъа да эшиа. Цу дерригаш лоархIам бе, юрта боахама интенсификаци яро хьеллаш йолча кердача торонех пайда эца, эггара пайданегIа хургдолча тайпара из дакъа эргадаккхара уйла е декхарийла да вай.

Укхаза керттердар доакъар да. Хьайбай болхами кое тIара оалхазараш леладелген — алхха алата боахама отходашца, гIожа доакъарашца, юртбоахама белал чекхьаьнкхачуд тIехьагIа йисача отходашца — жомаца, бардаца, кхыдарашца лелаеш дола доакъош да иха кийса йоацача уйлаш тIара довла деза. ХIанзара фермаш фуаш, дулх, кое тIара оалхазараш, хьакхий дулх, бекон, бежена дулх, шура йоаккхаш йола шоай тайпара промышленни предприятеш хила еза. Цу тайпарча предприятена доакъар — моллагIча завода йола бедал мо мара дац.

СССР Госплана болхлошка даркIа дийхар аз:

—мел миссел а малагIа тайпа а хьайбай продукташ эш вайна: бежан дулх, хьакхий дулх, бекон, фуаш, кое тIарча - оалхазарий дулх (котама дар, боабашка дар, хIаьта иштта диетически кхачан лаьрхIа кIоригий дулх);

— тайп-тайпара дулх даккхара эггара ниIсагIа йола пропорцеш белгалъяха;

— бахача ваха дезарга хьежжа тайп-тайпара дулх даккхарен а, хIаьта доакъарах эггара пайданегIа долча тайпара пайда эцара соотношенеш нийсъьнчен кхача механий практика лоархIам бе а.

Иштта Госплан лархIа декхарийла я эшшача боараме дулх доаккхилга Iалашдара мел миссел, малагIа тайпа доакъар вайна эш. Цу тIа а теркалде деза оалхазараштa а, хIаьта иштта хьакхарч йорстаеча фабрикашта а дола доакъар ионагIча хьале комбинированни кийчде дезаш хилар.

Комбидоакъарий промышленноста доккхий декхараш хьалхашка оттаду цу гIулакхо. ХIанз вай комбидоакъар деча заводаша лерттIача доакъара меттел аьта ялат а массехк тайпа ялат эдаь смесь арахец. Тайп-тайпарча добавкай промышленни производство вIаштIехьъяккха еза, хIара хьайбайн оалхазарийн, хIара кхачан алача тайпанна элементех доагIа доакъар кийчдар дукъа.

Вай хIана а кIезига ялат доакха. Цудукъа ЦК декабрьски февральски Пленумашка тIанийцай химически промышленносте дIайохийта капиталовложенеш дегIайоалаярь, юрта боахама интенсификаци яра хьакъехьара решенеш. Из деррига а юртбоахама производства лард яхара тарра эггара хьалха ялат доаккхилга алсамдаккхара тIадерзадь да.

ХIаьта дукхагIа ялат хуле — кургъа хьайбай боахам дегIаболабара, дулх, шура, кхийола а продукташ йоахилга алсамдаккхара йола дика базе.

Цхьабакъда, хIана укх аахьате а, нагахь санна долаш долча доакъарех дикагIа пайда эце, хьайбай боахаме дукха а дикагIа хьокхамаш даха йиш я. Доккхийча капиталистически боахамаша хьаьоккхача тайпара, къаьстта Америка ВIашагIхийттача Штаташкарчен Малхбузен Германерчен дараша а хьоккхаш, доакъарех хьабоала пайда чIоагIа даккхбе йиш я. Цхьа килограмм хьакхий дулх доаккхарга цига дIадохийт 3— 5 килограмм доакъар, хIаьта вайцига—10—12 килограмм. Уж я вай торонаш! Долча тайпара аьлча, ялат даккхара хIанз вай кхаьчача боараме а торо лу хьайбай продукташ шозза дукхагIа яха. Цхьабакъда, цу гIулакха эргабаьнкха цIенкаштта тоабе беза вай хьайбай боахам, кагийча боахамех вайна юхейнса оамалаш йита еза, хIаьта деррига а кердадар хьаллаца деза. Доккхийча капиталистически боахамашка хьакхий дулх даккхара йола технологи йолча тайпара хьаэцанза ергьац, цар опытацара толашагIа дар хьаэца деза, хьакхарч йорстаеш йола хIанзара предприятеш хьалъе, фабрикаш е лиценз эца езаш вай хуле. Со тешаш ва цу гIулакхага дIадохийтар дукхагIа доале а цин шу далалеьа юхаметтоттаргхиларах.

Къаьст-къаьста экономически районаш промышленни дегIахара перспективай лоархIам а беш къоастаде деза мел эшаргья хьайбай продукташи доакъараши. Къаьст-къаьстача тайпай мел дулх, шура эшаргья лоархIамегIа йолча экономически районашта 1970 шерага кхоачаш.

Мохи промышленни дегIабарга хьежжа а потреблени лакхъяларга хьежжа а цунца цхьана географически кийса дIа-юха тарье еза птицефабрикаш, хьакхарч йорстаю фабрикаши шурий совхозаши, продуктай потребителашта из производство юкъегIа йоалаяр дарга а кхоабаш.

Вайна ха деза, даккаш дола хьайбаш мел эшаргда, мел кагий хьайбаш дезаргда дулха дорстаде а ма эшша хьакхий дулх, бежана дулх, устагIаш дулх, оалхазарий дулх даккхара а.

Кхетадеш да, хьайбай боахам эргабаккхара материальни затраташ эшаргйолга. ХоадамболашагIа белгалъяха еза уж затраташ; лархIа еза комбидоакъар арахецаш масса завод эшаргъя вайна; мел фуаш, оалхазарий дулх даккхара, хьакхарч йорстяра малагIа фабрикаш малагIча районашка хьалъергья, цу гIулакха мел срадствош эшаргья а.

Уж деррига а дешаш кIоаргагIа Iомаде а кийчде а деза цул тIехьагIа реальнегIа гургъя вайна воай торонаш. 1970, 1975, 1980 шерашка кхаччалца эшаргйолча хьайбай продуктай лоархIамаш де деза. Хьадувла, из деррига оазаргда вай бе безача балха боарами лакхара пайда луш йола хьайбай продуктай промышленни производствои вIаштIехьъяккхара де дезарий хоадамболлаш дола наькъаш дикагIа довзар дукъа.

Кердача хьалашка хьайбай боахама кулгалдара практика оалаш тIара эргаяккха езаргья вай. Управлене система вIаштIехьйоаккхаш хьайбай боахама хIара дакъа, хьайбай продуктай хIара тайпе дагакхаба деза вай.

Хьаьацарга аз, масала, промышлени хьакхарч лелаелга. Мишта вIаштIехьдаккха деза хьакхарч лелаеча боахамашта доал делга? Хетаргахьа, вIашагIйолла езаргъа хьакхарч лелаяра йола союзно-республикански а республикански управленеш. Цу управлене боахамашка вIашагIтоха езаргья тайпашка хьежжа хьакхарч йорстаелга: дулха лаьрхIа, мукъара лаьрхIа, бекона лаьрхIа. Укхаза хиланза даргда фабрикаши совхозаши дорстадеш долча хьайбашца Iалашъергйола репродукторни боахамаш.

ЦIаькха а белгалдаккха безам ба са, хьайбай боахама кулгалдар эргадаккхара бола вай беррига а болх специализацегара хьаболабе безилга. Из ца лойя колхозашии совхозашии цхьан моттиге латтаргья, хIанзарча боарамца дегIаухаргбац хьайбай боахам.

ХIаьта хIанзарча хьалашка вайна Iалальмате боккхача лоархIаме да оалхазарий дулх, фуаш, хьакхий дулх, бежана дулх санна йола продукташ йоахилга белгала промышленни ларда тIа оттаделга.

Специализированни хьакхий боахамашта йолча управлене структура хьакъехьа аз лакхехьа дийцад. Цу тайпара никъ лаца беза кхыча хьайбай боахамашта кулгалдара а, управленеш хьае еза е республикашка — продукташ яхарен кийчъярен министерствашка, — а союзно-республикански управленеш хила еза оалхазарий дулхи фуаши дахара, хIаьта иштта управлени хила еза дулха-шурий боахамашта ,а. Хьагучох, дулха-шурий боахамаш декъа йиш яц бежан дулх доаккхача боахамаштен шура йоаккхача боахамаштен.

Союзно-республикански управленеца Iилманна карагIдаьнарийи практикаи ларда тIа кийчъе еза гIиллош хьалъяра, хьайбаштен оалхазараштен гIулакх дара процессашта механизаци яра цхьа стандарташ а, хIаьта иштта доакъара рационий рецепташ а. Управленеш декхарийла я боахаме хьайбай продукташ — оалхазарий дулх, фуаш, хьакхий дулх, бежан дулх, шура — йоахилга вай хьанарча Iилман-технически боарам тIа хулга Iалашде а, хIаьта цу гIулакха республика правительстванен Советски Союза правительстванен хьалхашка бехктокхаме хила а.

Нагахь санна хьайбай боахам бIарчча хьайчача цу тайпарча структурах цхьан вIашагIа ма йоалий управленеш, аьна, хета тарлургда цхьаболча новкъосташта. Цхьабакъда, специализаци яьча хьалех из алхха хеталуш дола вIашагIъялар мара дац. Боккъалдар аьлча, хIанз специализаци йоацача хана да из вIашагIъялар вайцига, долча, хьайбай боахама хIара даькъе деш хьадда кулгал дац.

Хьайбашкара йоала продукташ йоахилга промышленни ларда тIа оттадара дукхагIа аьттув бола хьалаш хьаду хIанз. Вай интенсификаци из юрта боахама, алсамдоал минеральни удобренеш хьаелга, лакхлургда хьувкъамаш совдаргда хьайбашта лаьрхIа чудахьаш дола ялат.

Цхьабакъда, хьайбай боахаме а хоадамболлаш никъ лаца беза интенсификаци яра, производствано механизаци яра, къахьегам кIоаргIа боабара, доалеш дола доакъар чукхаьха даккхара, иштта кхыдараш дара, ахаш же цунах хьадовла маIан.

Республикашка уйла е а, шоашта хетар ала а, шоай предложенеш яла а еза укх дуьйцача дешаех.

Колхозаш, совхозаш, производственни управленеш квалификаци йолча кадрашца чIоагIъярах

КПСС Центральни Комитетоа СССР Министрий Советоа хIанз дукха ха йоацаш соцам тIанийцаб тIехьаюсача колхозий экономика айяра де дезарий хьакъехьа. Цу боахамашта новкъостал лара Iалальмате дукха средстваш материальни кхоачамаши дIахийцад. Цхьабакъда, нагахьа санна партийни организацеша, производственни управленеша хIара тIехьабусача боахама балха тIаьхожам ца оттабой, опыт йола кадраш ца хьожайой, цу дерригача новкъосталах доагIача тайпара беркат ца далар кхер со.

Цхьайола колхозаши совхозаши тIехьаюсаш хулга дIадаккхара вай низ тIабахийта беза керттердар — из да кадраш нийсъелга, боахамий кулгалхой, агрономаш, зоотехникаш, бригадираш, механизатораш нийсбалга. Материальни средствош — кредиташ иштта кхыдараш, уж боккха лоархIам болаш-м я, цхьабакъда, царна кхоачашкулуш дац деррига гIулакх. Ахча-м дIа а яйца, оалаш махиллара, дил а дилъ производство ай а ца ош Iе йиш ма йиб. Нагахьа санна кредит хьеси дола-ча организатораша, дикача болхлошка дIакхоача, нагахьа санна кадраш цаIаш дIахоалаш кхераш тIаухаши ца хуле а, хIаьта колхозий председателаша, гIулакхах кхета а кхеташ, производство квалифицированно лелайойе, тIаккха тIехьаюса колхозаш хьоллаашкахьа ергьа.

Са дуккхаза кертегIаза а дийзад, хIаьта вай массаца цунна мукIарло а ду, хIана укх ааьхате вайцига объективни бахьанаш долаш дац колхозаши совхозаши тIехьайисара, яхаш. Дика хамьхал а йоалаш боахам дегIабоалабара эша хьалаш хьадаьд. Цу тIа а ламтан-климатически хьалаш цхьатарра долча цу е вокх зонерча еррига колхозийи совхозийи торонаш, цонагIча хьале, цхьатара а. Хьалдеча зоне пачхьалкхено дIаэцача хала продукцех луш дола махаш эргаш доацаш цаIаш да. ТIехьадуса боахамаш эггара дукхагIа долча зонашка дукхъеча кхыча районашкарчул дакхагIа да юрта боахама продуктай махьаш.

Хьаэцаргья вай, масала, Белорусски ССР-а Украина къулбехьара областаши. Юртбоахама тайп-тайпарча продуктех дIаэцаш луш бола мах укх боараме ба (тоннах лу ахчаш доархIаш):

	Белорусски ССР	Украински ССР къулбехьара районаш
КIа	85	66
Мукх	78	51
Шура	180	124
Божа	1.070	940
Хьакхарч	1.230	1.030

Дикка йоккха никъ я цу махашта юкъера яр. Хала да боахам лелабе халагIа малагIчоа да, аттагIа малагIчоа да ала. Украина къулбехьара лаьтташ-м Белоруссерчарел дикагIа да. Цхьабакъда, цу деша дуизавча маIа нийца оалаш хилча, Белоруссе йоккъал хилац, Украина къулбехьа хулача тайпарара йоккъал. Юртбоахама продукцех телаш дола махаш цхьатарра хилийтара тIехьехар духьа аьь дац из уж махаш вIаши дуьтилга. Вай мохк Iалальмате боккха ба, хьалаш эргаш да, цхьаоа из пайдана деце ц, закупочни махашн оттаделга зонашка хьежжа дезара малгийта доза а мег вай. НийсагIа-м тайп-тайпарча зонай бешхьалонашка хьежжа, хьалдеча зонерча хьалех дикагIа пайда эцара боахамо лостам вайцига, малагIа культураш кхийина, малагIа тайпа хьайбош лелаеча баккъахьа да къоастадеча декхардар хургдар. ХIаьта вай хIана укх ааьхате цхьатеррарча продуктех цхьан боахама кIезигагIа воккхано дукхагIоа мах тел, малдарра аьлча, вай галова деккар дIатIа а хьоачадаш производство лелаеча боахамий. Цу е вокх районе ялатий центнерах луш бола мах дакхагIа хилийтара маIан фуд? Из да боахамга пачхьалкхенгара дотаци кхачара маIане. ХIаьта дотаци яхар фуй? Из да дIадодар дукха а долаш ялат хьалкхедаьча боахамаша совлонагIа даь зе пачхьалкхен чотах меттаоттадар.

Лакхехьа довладаьча дистарах бIаргагуш да вайцига тIехьаюса колхозаш эггара дукхагIа йолча районашка продукце закупочни махьаш дикка дакхагIа хилар, хIаьта хетадала ма доагIий цу боахамаша шоай производство толаме лелае йоагIар-их, аьна. ХIана дол-теш цхьайола колхозаши совхозаши тIехьаюсаш хилар? ТIехьабиса боахам алхха хабарца хьалхабаккха гIертаж цхьаболча кулгалхой хиларах да из. Колхозий председателашта санна, цхьаболча производственни управленей болхлошта а доагIаш да из.

Цкъаза управлене начальника, специалисташа совещанеш яра тIадут колхозаштен совхозаштен кулгалделга. ВIашагIтоа вах, къамаьлаш ду сов юкъарча дешаех, хIаьта цу управлене боахамашкара гIулакхаш хьаьлагIа санна маьра, яхь эргадаьле лелап. Нагахьа санна колхозе е совхозе кадраш дика хуле — производство дика лелаю; хIаьта нагахьа санна кадраш эсала хуле, производство во лелаю. Управлене цхьанна болхлочо хьинаре элнани яц производство вIаштIехьъяккхара, къадда дола кхоачамбоацараш дIадахац. Боахам во лелаберах хинна зе тIара дIадоаьхх е продаташ дек. Иштта бехктокхаме ца хулга дIадаккха деза, хIаьта вай мел эша торонаш йолаш да хIара колхозен совхозен производство лакхегIарча боараме лелара. Цхьабакъда, цо дIадох цIенхаштта организаторски болх белга. Юкъарча, даьссача хабарех укхаза хьабала пайда бац. Из е вож боахам тIехьабусаш хилара керттера бахьан да деш дола кулгал лохарча боараме хилар. Колхозий председателаш, совхозий директораш специальни дешар дийша боацаш, гIулакх дика вIаштIехьдаккха царна ца ховш моттигаш каст-каста нийслуш а, цудукъа царех тешаш а бIубеле а хилац партийни, комсомольски организацеш а, хIаьта иштта колхозийи совхозийи болхлой а. Цу тайпара нах дIаIемаб кхоачамбоацарашца, дуккхача шерашка а цар къамаьлаш ду тIехьадиса кулга дIадаккхара хьакъехьа, хIаьта колхозаши совхозаши шоаш хиннача боарам тIара хьайоалаш яц.

ТIехьадусача боахамашта кулгалдара хьакъехьа отчет ца теладара даькъе вайцига йоласнийа, сона хетачох, сакхатера практика. Чакхдоал юртбоахама шу, хьагучадоад хьахинар — из а цIенденна долаш дар а хилац, — пайда баьнаб боахама е декхар хьарчад цунах. Цу тIа а кIоарга анализ яц, малагIча доакъоша декхар хьоарчадаьд боахамах, малагIча бахьанашца хиннад из, бехке малав, декхар ца хьарчийтара тIехьа тIайоагIача хана де дезар фуд. Цунах цхьанне а дац, шера вхогашта хетаяь моллагIа йола совещани вай, хабараш дийцад, цхьабола кулгалхой хоастабаьб, вокхарех цхьа лоадам боацаш безе баькхаб, йолла кхаа а хьалхагIа лийнича тайпара лел. Кхы дIахо - из ле йиш яц.

Нагахь санна боахама лорттIа доьа дойи, тIаккха нийса вывлаш е еза. белгалдаккха деза болх дикагIа мишта бергба, лекхба бизе колхоза председатела, совхоза директора, производственни управлене инспектора-организатора дукхьалара бехктокхам, вешта аьлча декхара деиа лакхе кхоачаш бехктокхам оттаба беа. Вайцига иштта е хул, кIоаргаиш болча е кийчарча боахамий графе латташ массехк цу доакхих боахамо, хIаьта из цу графе хIане летт цхьаннена а кац. Тохкам бе беза, кIоарга хьажа веза боахама хьалаге, юкъера а, хIаьта декхар дIатIакхьарчаш-м мукхама а из боахам хургбоалаш, лакхехьара эффективность йолаш, пайда беш из хургболаш боахама оамал, цун лостам хувца безаш хила а мег. Цхьабакъда, гIулакх иштта леладелга дац вайцига, гIулакх лелалдарга хьежжа бехктокхам дьабехац вай, хьал иштта да алар мара, боахам пайда беш ба е декхар хьарчаш ба къоастадар мара хIана дац, вешта не а дотаци декхаш е ийдаьча кредиташта ха тIехбаккха, аьна, финансий Министерствага кхайкача хана мара а дац.

ТIехьадусача боахамий экономика айяра хьакъехьарча отчетноста формаш кийчъе еза колхозно-совхозни производственни управленешна. Цу тайпарча отчетность хьагучадоахаргда боахамгара экономически а финансови а хьал, йиш хулийтаргья производства хьал бIаргаго, боахамера гIулакхаш тоадара хьадда чакхдаха дезача болхий хьоастам ба. Чоалхане йоацаш, лелае дала хургйоацаш хила-м езаргья отчетность. ХIанзарчоа йолаш яц цу тайпара отчетность. ХIаьта отчетность йоацача, боацаш ба бехктокхам а.

ТIехьаюсача колхозийи совхозийи экономика айяра декхар хьадда кхоачашдара эггара хьалха де дезар кхетанза кадраш нийсъелгеи кийчъелгеи да. Цхьан боахамера кхача боахаме вах дIахьежабарах кхоачам бо йиш яц. ЦIенкаштта каравца деза совхозий директораш, колхозий председателаш, агрономаш, зоотехникаш, трактористаш, комбайнераш нийсбелга. Уккъа цхьан сагах кхоачамбоь Iе йиш яц. Баьъда, вай хана, вехарех аьлча, хIанзара гора а хилча, цхьан сагах тIеи тIа тIеиахо пулалургеа. Колхозе а дукха хIама дулургда чIоагIа кхеташ волча цхьан организатерга а. Цхьабакъда, боахам тIехьабисе хулга дукхха а сихагIа дIадоаккхалургда, нагахьа санна цу боахаме болх бара кийчъ специалистий, механизаторий группа хуле, хоадам беш йолча участкашта бакъахьара, шоай гIулакх дика довзаш бола нах дIаоттабойа. Цу тайпара гIулакх дича мелла дукха гейча а шин-кхаь шера йиш хургья экономически кIезига ний болаш йола колхозаши совхозаши хьалха латтаранца хьалнийсъе. Из тайпа бакъдараш практике дукха а долаш да.

Колхозаш йоккхий еча хана вайцига каст-каста хулаш дар тIехьадуса боахамаш хьалха лоттарех дIадеттилга. ХIаьта уж шин шера дIатIехьакхура хьадха латтача колхоза производства боарама. Фу бахьан долаш хул из? Кадраш бахьан долаш хул. ТIехьадусача боахамашта хIаьтта а дIатIабахар опыт йола бригадираш, механизатораш. ГIулакх дIадоладелар. Цхьайолча тIехьаюсача колхозий экономика айелга ужаш хьалха латтача боахамех дIадеттара наькъаца да деза яхилга дац из. Аз из массал доаладу деррига гIулакх а кадрах тийша хилар кхи цIаькха а дIахьокхар дукъа. Вайга деррига а долаш да: нах, техника, материальни стимулаш. Эшар алхха дика организатораш нийсбелга, лакхара хьувкъамаш дахарах хьайбай продуктивность айира дика хамаьхад кага Iалашдеш долча производства дерригача дешашта гIулакх довза а довзаш дух тIа делга да.

Вай нийса дайд производственни управленеш хьаяр. ХIанзлехьа а дукхаза белгалдаьхад цу кердача органаша шоай дика оагIонаш хьехьекха хилар. Царех дукхадараша дика хамаьхал а боалаш кулгалду боахамашта. Производственни управлени кхача цIеро ше а декхарийла ду из кадрашца Iалашъелга чIоагIа уйла тIаяхийта де. Из дукхьала производства управлене а, боахама хьадда дола дакъа кIоарга довзаш хила беза цун наь эггара хьалха.

Нагахь санна юрта боахама кулгалдара практихь кIоаргIа тохкамбийча из хIанзарчоа кIезига эргаш да колхозно-совхозни строительства хьалхарча шерашкарча кулгалдара стилах, аьнна вывод е йиш я. Производство вIаштIехьъяккхара дешашта хьадда указанеш телара хьесап даь аьлча, белгаларча хана хьадда заданеш телар теркалдаь аьлча, уж указанешии заданецин кхоачацъяра тоххамбарга диллача вайцига доал деш яц боккъалдар аьлча колхозаши совхозаши.

ХIана дол-теш боахама кулгалдара хьакъехьа цу тайпара хьадда практически болх ца хилар. ГIулакх иштта аьлча, вай юрта боахам корттерча даькъа хьахинаб колхозий боахам санна, хIаьта, колхозаш — уж кооперативаш, общественни ахархой объединенеш я, уж подотчетни яц правительствана, пачхьалкхен органашта, цхьакхиа а чугIийртелан цар производствана. Колхозий кулгалхой дIаIемаб дуккхача шерашка а шоашта тайпиначa шахьарча оамалерча директивашца, юкъарча лостамашца. Долчча баьса аьлча, колхозаш цхьаннена а отчет телаш йиннаяц, уж хIанз а яц отчет телаш. Хьагучох, болаш яц продукташ йоахилга вIаштIехьдаккхара хьадда дола дешаш чудоагIаш йолча учета массанахьа а цхьан тайпара йола формаш а.

Цунна дIатIатоха доагIа, лелаеш боахама продукцих яхара, технически культура хьаара, хIаьта иштта оалхазарийи хьайбайи боахамашкарча а хьасапий бокъонца вIаштIехьъякха практике тохкамбаьа йола рекомендацеш ца хилар а. Укхаза йиза автономии йолаш а хIарй колхоза, хIаьта нагахьа санна гIоша аьлча, йолаш я ший тайпарара вIарзаш: колхоз ший лоIаме йитай, из ший лаьштлолча тайпара лелаш производство.

Къаьст-къаьста боахамаш лелаеча хьалех иштта хилаза ца доалаш хилла хила мег из, хIана аьлча практически торе шар хIара ахархой боахама хьадда указанеш тела. Хьагучох, кулгалделга хьадагIа хилийтара даькъе белгалдара халонаш хинай колхозаш вIашагIехаш хинааза юкъагIа а; боахамаш геттара нийсъ дар, цу хана кIезаг-дукха бехкеьло йолаш дар юртбоахама органий оагIонгахьара юкъера указанеш, юкъара директиваш телар.

Цхьабакъда, хIана оалангара хувцаеннай юрта боахама структура. Вай чакхдаьккхад колхозаш йоккхий ерга, хьаьнь эзараш кертда совхозаш. ХIанз деррига боахамаш — колхозаш а совхозаш а — йоккхий производственни предприятеш а хинна дIаэттад. Цу тайпарча предприятешта кулгалдара хьаьнь зей-м производственни управленеш. Новкъъелала а, царех дуккханашта хIанз а районни зечельни отделаша белхаш деьча методашца ду шоай балхаш. Юкъарча тIахьехамашцен резолюцешцен, юкъарча директивашка дут деш дола кулгал. Цу тайпара, кулгалдара форма керда я, хIаьта чулоацам къаьнъяр бар бисаб.

Из гIулакх доши хала дац.

Вай производственни управленеш хьайир, хIаьта цу кердача органашка болх бе эттараш парте райкомех райисполкомех, парте обкомех облисполкомех балхаш деш хинна нах бар. Юртбоахама производствана дукхача шерашка цу стилах кулгалде Iомабенна нах ба уж. Долче, цар кхетадаьдац кердача организационни структура принципиально кердача тайпара кулгалделга дIадехац хилар. Производственни управленей болхлоша тахан а втт — тхъе шу хьалхагIа лелаь метод лелаш кулгалдара практике — совещанеш гулъе бIаьта хIамаш дIаоа да хьаьттеча хана, уж чуаца хьаьттеча хана, ялт кийчду хьаьттеча хана, цига цаьц производство лелаяра дикагIа йола методаш, белгалбовл вогIбараш, хоастабу дикагIберш, критика ю тIехьабусараш, тIаьц резолюци, кхайкарал ду тIахьехам а боц, цунца ха производствана деш дола кулгал. ХIаьта болх дIахо а хьалхагIа ше лийнача тайпара лел. ХIана? Лел аз а, оамалаш а, балхе стиль а хьалхагIа хиннар йолаьдаь.

ХIана из долла кIеза а оалангара хувца деза. Боккъонца кхетадеча деза колхозаштен совхозаштен йола производственни управлене яхача дешай маIан. Юртбоахама производствана дола да лоаь. ХIаьта фу управлени хул цунна, нагахьа санна, вайгара материальни технически торонаш йолашехьа а, дукхаха шерашка а тIехьадусаш боахамаш хилча. Производственни управленей болхлоша баьн а деш йолх, хIаьта цар из нийса а йоа, из е вож боахам тIехьабисар колхоза е совхоза деш дола кулгал лохара, квалифицированни доацаш цаьлар бахьан долаш да. Цхьабакъда, массе хана кадрай квалификаци кхоачаш йоацаш кулгалдарашна деза йиш йолий-теш тIехьадисара бахьанаш? 10 шо.

(ДIахьолдар 4-ча оагIо тIа).

ЮРТА БОАХАМА ИНТЕНСИФИКАЦИ ЯРА ТІАБЕРЗАБАЬ ПАРТЕ НИКЪ

ЧАКХБОАККХАШ ХИЛАРЦА ДУВЗАДЕННАЧА ЦХЬАДОЛЧА ДЕШАЙ ХЬАКЪЕХЬА

(Йистедоалар. Долалур 1-чен, 2-чен, 3-чен оагІош тІа).

ра-м йиш ма йий къонача кулгалхой бІарчча тІехье хьалхиее, балхах дика кхеташ бола организатораш кийчбе, хаккхера а юкъера а дешар чакхдаккхара царна новкъостал де.

ХІьта из деш дац. ХІана? Колхоз, совхоз дегІайоагІилга ши-шегІа лела дитанлаь. Из да, сона хетаргахьа, дукхахча кхоачамбоацарий керттера бахьан.

Йоккха хими хьаеш доахк вай хІанз, шарагара шерага дукхагІа хьаергья удобренеш, оасарцеи юртбоахама культурашта зенаш деш йолча саголккхача хІамашцеи къовсам лоаттабара эша химически средствааш. Из Іадаьмате боккха лоархІам болаш да юрта боахама интенсификаци яра, хьувкъамаш совдахара. Цхьабакъда, средствааех эшшача тайпара беркат хьадаргдац, нагахьа санна цу е вокх боахама деш дола кулгал лохерча боарам тІа дуее. Хими — дІайийна хІамаш хьувкъийтара лоаттабеча къовсаме низ бола никъ, цхьабакъда, химически средствааех эффективно пайда эцара знанеш хила еза.

Из дерригa а бокъонца кхетаде деза партийни организацешa, юртбоахама органашa. Алхха минеральни удобренеш хьаира низ тІа а бахийта, нагахьа санна вай хапара производство лелае нах Іома а ца беш вай Іайе, тІаккха хІанз ухх саьтате вай химига дІайохийтача материальни средствааех знанеш организационни кхетами болаш кадраш йолча хана царех баргболча боараме пайда хьабаргбац. ХІанз кулгалхочунгара эш кІоаргга знанеш йолаш, нах вІаштІехьбаха ховш, боахам нийса лелабе, техникех, минеральни удобренеех, ерригача кхыча средствааех чуйоагІаш йола продукци алсамъяккхара эшшача тайпара нийса пайда эца ховш хулга.

Шийхана — Советски Іаьлал этта хьалхара шераш да из дуцараш — вай уж тайпа халонаш лелайир промышленносте. Вайцига хьалкхебаьбанар воай специалисташ, кхоачам болаш бацар инженераш, техникаш, промышленни производства организатораш. Мишта кхоачашдир вай из дехкар? Хьайир кадраш, хьалкхебир советски строяна чІоагІа мутІахьа бола, хилаза ярргйоаца инженерно-технически экономически знанеш йолаш бола нах.

Юрта боахама из дехкар толамца кхоачашде-м вайта муккхама а йиш я. Специалисташ-м вай болаш да, царга тоъаш яц знанеш вай хапарча боараме юртбоахама производство вІаштІехьйаккхара опыти.

Инспектораш - организатораш, аьнна, вай цІи тилла дукха болхлой ба производственни управленешка. Цу цІера а бокъонца хьисап де деза. Инспектор хилара, инспектировани лелаьра, тохкам бара а юрта боахаме болх нийса мишта лелабе беза нах Іомабара а из ше геттара шьра йовзаш хила веза производство. Долче, цу тайпара саг цхьаккха а ала хІама доалаш дика кийчвеина хила веза, бокъонца наха хьехам бала, нах Іомабе могаргдолаш. Цу тІа а кхоачам бац мишта де деза дІадувцара, цул совнагІа из мишта ду дІахьокха а ка деза.

Из болхло моллагІа вола инспектор хинна а ца Іеш, инспектор-организатор хиларах организаторсци болх а бе ховш, кердадар хьаллаца, дикагІа йола методаш шерра производствана юкъехьолгІа вІаштІехьдаккха ховш хила веза из.

Производственни управлене партийни комитета болх беш волча инспекторах - парторганизаторах дар аьлча, из геттара дика боаш хила веза партийни болх а. Алхха иштта хилча мара производственни управлене пайдана хургбац инспектораш-организатораш, тІаккха мара царгара пайда баргбац шоаш инспектировани ераштa.

Новкъадале а, инспекторашта юкъе кІезига бац хила боагІача тайпара боацараш. НонагІча хьале, юрта боахама хьадда доакъош кІоаргга довзаш а боацаш, къаьнача мукъаца баьккхаб уж нах управлене кердача органашка. Хьалха дІаяхача хана пар даь кулгал тІагІоллара, декларативни оамалехьа хиннад, цар юкъара указанеш тийннай колхозашта. ХІьта кІанз а, кердача хьалех а, цар къаьнара методаш лелаю — хьалхьбелга, административни юкъе гІертилга, производствана планировани еча хена шоашта хетараш чакхдоахийтилга. Цкъаза иштарча инспектора - организатора шийна ховш хилац ше боахама могадер фуд. Цудухьа дукхазе а нийслу ца юкъе гІортарах колхоза е совхоза пайда а ца боалаш, зе доалаш моттигаш.

Де дезар фуд хІьта? Де дезар цаІ да — инспекторий-организаторий кадраш инйсъелга а, хІьта керттера, кийчъелга а. Берригача инспекторашта - организатораштa хьалхашка дехкар оттаде деза шоай гІулакха специалисташ уж хургболаш, геттара дика производство цар ІомаергІолаш. Нагахьа санна специальни образовани йоацаш бале уж деккарийла ба из дешар чакхдаккха, хІьта нагахьа санна деша безам боацаш е цу гІулакха пайдана боацаш бале, тІаккха цар моттиг дІакеца еза специальни знанеш а йолаш шоай метта хьатІабоагІаргбараште. Масала, шекара свекла кхеяра хьакъехьа инспектировани яра кІоаргга а массе оагІорахьара а из культура йовзаш хила веза ше, Іилманна гучаьннача эггара кердагІарча говзалехи хьалха лаьттача практикахи дика кхеташ хила веза. Алхха цу тайпара инспектор-организатор мара сий доладаш хургйац цо инспектировани еша бараштa хьалхашка. Нагахьа санна гІулаххех кхеташ а воацаш инспектор боахаме воагІе, тІаккха мишта хьехам тергба цо, мишта лостам тергба кулгалхошта? Ер мишта де деза хьахьоина шоашка, ихаш, лех цунгара, хІьта цо хьаш шийна, леллахерча колхозе е совхозе наха веза шийй, ихаш, бахьанаш доах. Иштарча инспектора хьувзалер а кхетале йиш йолаш де. Шийна юкъ-Іаьржча ца оттар хула, шийна из ца ховлга гуча ца далийтар лухьа фуннагІа дань е моллагІа дань а цу хьадлача гІулакка шегара вала гІерт из.

Боахама хьадлача дакъе лаккхара квалификаци йолаш вола специалист хила веза инспектор-организатор, хІьта боахама цхьан дакъала совнагІа, къаьсттача культурана, хьайбай тайпанна вола специалист хила веза а мег из. Хьа а кхьча, гІулакх дайза а дайза, новкъостал дергдолча болхлочунга санна цунга колхозе сатувсаш хургболаш, селлара ховш хила веза из.

Специализаце новкъа дІадахьа деза инспекторий кадраш кийчъелга. Универсализм-м дика яр, цхьабакъда, универсалий кадраш кийчъе-хала да, дукха ха гІоргьи цунга.

ДІаюош болча хІамай дакъе инспекторалла, хьагучох, лоархІамегІарча культурашта бола специалисташ уттабе безаргба, хІьта керттерча технически культурашта-м муххаме а. Масала, боамбена, шекара свеклана, иштта кхычарна. Из дича дукхагІа хила безаргбоалий инспектораш? Сона хетачох, безаргбац. Нагахьа санна хІанз инспектора-организатора гІулакх деш 4—5 колхози совхози яле, специализаци йича цунга торо хургья шоаза дукхагІча боахамашта гІулакх де. Цхьайолча культурашта доакъоштеи ерригача управлене цаІ мара инспектор ца эша а мег. Цудухьа инспекторий штат алсамъярг ма йий, аьнна, кхера дезац. Из аз 1963-ча шера 2-ча ноябрерча сай доклада тІа а дийцал. Цхьабакъда, дола хІама хьисап да, лархІа деза.

Мичара бахьаргба инспекторашо - организатораш кийчбара веша нах? Цу тайпара нах юрта боахама шийна чухь болаш ба. Царех дикагІа бараш хьакъоастабе, курсашка бахийта беза. Цхьан юкъа уж балха тІера боахарг ма бий яхача дешах кхера дезац. Хьадувла алхха курсашка Іомабаь ца Іеш, хьадлача гІулакха тІа дикагІа болча агрономашца, зоотехникашца, бригадирашца, звеньевоийца а Іомабе вай нах. ТІаккха царга экзамен хатта еза, къаьсттача культурах е производства дакъах эшшаш йола знанеш йолаш а белгаларча дакъе инспекторалла - организаторалла болх бе йиш йолаш а ва ер саг аьнна белгал а доаккхаш аттестаташ яла еза.

Готтача специализаце рамкашта чухь де деза кадраш кийчъелга, цхьабакъде, цу специалистах йола знанеш кІоаргга хила еза, теорески практикахи кхеташ, геттара дика гІулакх вІаштІехьдаккха ховш саг хургволаш. Производства шийй дакъера колхоза е совхоза эталон а хинна дІаотта еза дикагІа йола образецаш йовзаш хила деккарийла ва инспектор-организатор. Цу образецашца нийсбеш вІаштІехьбаккха беза цо боахамера болх.

ХІанз йиш йолий-теш вайга инспекторий - организаторий кадраш хьожаеча хана уж гІулаккаш хьадеха, мегаргбола нах лаха?

Йиш я. Хьадувла хьожаргда вай воашта мел специалисташ эши дешара заведенеша уж мел арахецн. Ерригача производственни управленешка 10 эзар инспектор-организатор ва. Инспектораш берригаш бац хувца безаш. Инспекторий балхаш тІа хьожабаь дукхагІа бараш кийчбенна а образовани йолаш а нах ба, шоай болх цар нийса вІаштІехьбоаккхаргболаш алхха новкъостал мара эшац царна.

Специалисташ инспекторалла - организаторалла хьожабара йола резерв геттара йоккха я вай. Алхха цхьан 1963-ча шера а лаккхера юртбоахама дешара заведенешка чакхъяьлча 30 эзар совгІа саг ва. Уж Іаьмате дукха нах ба. Белгала цу нахадара хьакъестае еза производственни управленешта йола кадраш. Дешара заведени чакхъяьлча баьлча цу саьхате-м опыт ца хилар бахьан долаш инспекторалла болх бе ца мага мег къонача специалисташта. Кхо бутт а, ялх бутт а, кхьметтел шу а ха яла еза царна уж цу балха хьакхашта баргболаш. Керттердар да юртбоахама дешара заведеней тІеххьарча курсе хургболча специалисташта боахам лелабара организационни формай хьакъехьа дукхагІа знанеш лулга, дешара заведенера ара а балалехьа практически балха уж кийчбенна хургболаш юртбоахама къаьсттача дакъе царна специализаци елга. Дешара заведенешкара дийша баьлча нийса хургда Іомабала дикагІа йолча колхозашкеи совхозашкеи къона специалисташ бахийтача, цига цар дика практика дІахьоргйолаш, тракторца болх бе а, кхашкара балхаш де а божа бетта а, кхашкара балхаш дара, хІамаш дІаера, иштта, кхьча балхашта техника кийчъе а уж Іомалургболаш. Лоацца аьлча, дерригача балхаш тІа нах тохкаргболаш, вай дикагІа болча кулгалхоица, дикагІа болча механизаторашца Іомалургболаш, хьалха лаьттарий балха методаш кароерзе а из долла хІама кхьчарга дІахьокха а царга йиш хургйолаш. Къаьтта инспектораш ба вайна производственни управленешка эшараш.

Производственни управленешка, колхозашка, совхозашка кагирхой хьожабе лоархІа ца беш моттигаш нийслу вайцига каст-каста, хІьта Іомабе аттагІа бараш-м кагирхой ма бий. Институтера ийца теоретически кхетам а, хІьта цкъаза практически опыт а йолаш хул вузашкара дийша баьнараш. Хьаьна безъ уж нах, дикагІа долча боахамашка дІабахийта беза практически Іомабалийта, тІаккха дІахьожабе беза инспекторалла. Ала тарлургда уж хІана а сов къона, мекх далаша ба, аьнна. Хилча фуд? Берригa къаьна бараш а цхьан хана къона хиннаб. Цунах боал из-м берригa низ а, специалисташ къона, хьанар долаш, знанеш йолаш хиларах. Нагахьа санна знанеш кхоачамболаш еце, царга уж атта хьаІомаюлургья, хІана аьлча литературах пайда эца ховш ба уж. Со тийша ва цу къонача специалистех вай юрта боахама боккхий кулгалхой хургхиларах.

Аз хьалхагІа а дийцад цхьа масал, хІана юха а из дагадоаийта лов сона. Шийй 25 шу даьлча колхоза председателалла вахав ноь. Ковун. Из цаІ мара воацаш вац, кхы а ба боахама толаме кулгалдеш бола къона специалисташ. Дешара заведенеш чакхъяьлача кагийча цахан мехкарашеи юкъера хьалаха беза вай цу тайпара нах. Кулгалдара балхаш тІа меккарий хьежабелгах кхера дезац. Царех дикагІа болх булургбараш специалисталла хьежабе беза колхозашка, совхозашка, производственни управленешка. Со тийша ва, юртбоахама производства башха-дика организаторий — колхозий председателаш, совхозий директораш, специалисташ, фермай заведующеш, бригадираш, звеньевоийш — хиннача дукхача вай кхалнаха а санна, балха тІа цар шоай дикал хьахьокхаргхиларан.

Къона кадраш балхаш тІа хьежаелгах кхера эшац. КъаьнагІа бараша дукккхача хана дена къонабал баь тІайийцаб кагирхой. Шоай турпала къахьегамца къоабал байтаб цар шоаш. Новкъостал де деза къонача специалисташта. Эттара дикагІча образецашца Іомабе беза уж. Къонача специалистех бІу болац колхозхой, яхаш, дувцаш хоа юкъ-юкъе. Из дизза нийса дац. Со тийшав боккхагІкарча хьоначарга ладугІаш хиларах, нагахьа санна къона бараштa производство йовзилга царна бІаргагойя.

Шийна хетар дика дІаяла а харал совнагІа, болх мишта бе беза бокъонца дІахьокха а ховш волча кулгалхочун сий сихагІа ду колхозхошка. Цхьан дешаца аьлча, наха лов теори хайна ца Іеш, шийй дакъера практика а ховш специалист хилар. Колхозашкеи совхозашкеи стажировка чакх а яьккха, цу боахамашка болх беш, говзал лаххьеш, производство вІаштІехьъяккхара говзал Іомаеш хила а мег къона инспектораш. Со тийша ва, 2—3 шу даьлча, квалифицированни инспектораш хинна ца Іеш, колхозий председателалла е совхозий директоралла хьожабара а кийчбенна уж хургхиларах. Лаккхера дешара заведени чакх а яьккха, шийй лоІаме болх бара никъ дІаболабеча сага знанеш йоацача сагачул аттагІа да колхозийи совхозий производство Іомае. Нагахьа санна уж хьакъал долаш, дог цІена, балхах дог лазаш, шоаш Іомадаьчох практически балха тІа бокъонца пайда эца гІерташ хуле, царех боккхий вай юрта боахам, вай социалистически общество хьалъераш хургбе.

Цар болх беш йолча колхозашкеи совхозашкеи дІайийна хІамаш хьувкъарга, хьайбай продуктивностага, продукцега вІадахачунга хьежжа алапеш хургдолаш вІаштІехьъяккха еза производственни управленей болхлой алапей система. ХІамах кхеташ болча наха, продукци яккхара эггара дикагІа хьонхамаш доахаш а дика камаькал а йолаш кадраш Іомаеш а болча шоай гІулакха говзашта лулча алапешта хеца средствааш юха увза а мегаргьац из деча хана. Белгалбаха, материально, вешта аьлча доккхагІа алапеш телар ца хьаллаца беза уж тайпа болхлой.

Цхьадолча нхьча дешаех йола массехк замечани.

Вайна производства хІера даьнъа, хІара культурана хилаьза ярьац хувцаш балха органаш а йолаш йолча машиний комплекс. Трактор тІа навесни система хьаярца айвеннав ангалийски инженер Фергюссон. Цунах торо хиннай лаьтта ахара, хІамаш дІаера, дІайийнача хІамашта гІулакх дара, уж чуэцара балхаш машиний комплекс йолча тракторца де, къахьегама оасарле дикка лакхъе, дуккха металл кходе. Юрта боахамерча прогрессана гІо а деш Фергюссона из капиталистически хьалех даьІале, вай, социалистически хьалех-м из хІьта а вота а де деза.

Вайна аттагІа да юртбоахама машинаш комплексе хьаелга вІаштІехьдаккха. Нагахьа санна хІанзалца из дизза дале цун бахьан да вай цхьаболча болхлой консерватизми уж дІа-хьа хьайна ца балари, технически прогресс ца хилча юрта боахаме къахьегама оасарле лакхъе йиш йоацилга кхета ца дар. Цу е вокх культураца деча дерригача балхашта механизаци е йиш хургйолаш машинаш хилийта еза вай тракторашца — оахам делга, хІамаш дІаювлга, удобренешеи гербицидашеи товсилга, хьувкъамаш чуэцилга. Алхха из дича мара йиш хургьяц машинех эшшача боараме пайда эца, дІабода къахьегам дуккха а кІезитбе. Бокъаллар аьлча, машиний комплекс юкъейоаллаpо айбаьб нц. Светличный, Первицкий, Гиталов, Мануковский, иштта кхьбараш. Эшшаш йола инструмент ца хилча оасаре болх бе йиш ац сагага, хІьта мел эша машинаши оаттхалаши — из юрта боахамерча механизатора инструмент я.

Машиний комплексаш кьаеча хана хьалхашка оттаде деза юртбоахама техника дукхагІа универсальни хилийтара декхар, кІезигагІча агрегатащца дукхагІа тайп-тайпара юртбоахама балхаш де йиш хилийтара декхар. ХІанз вайцига шера керте геттара кІезигача хана мара балхаш ца деш я цхьайола машинаш. ХІара гектара лоархІаш машинаш хьаяра сов дукха металл доаделга кул цунех. Цхьабакъда, боарам боацеш-м цхьаккха хІама а мегаргдац. Техника хьаяра дакъе боарамал тІеххьъеххача универсализмах а ве дала йиш я боахама специализаци яра.

Вай хІанзалехьа а специальни комиссена тІадиллад юрта боахама комплексни механизаци яра де деза гІулаккаш кийчде, аьнна. Цхьабакъда, гІулакх дІачакхдаьнадац. Цу гІулакха юха а тІадахец, техника а, хІьта иштта производства технологе а вай хапарча карагІаьннараш теркал а деш, лаьттанца а хьайбай боахамашка а эшача машиний комплексашца юрта боахам Іалашбен беза.

Каст-каста хаьа йоалонаш тІа дувцеш а практически лоархІам болаш а ца хиларах кхьы цхьаькха дош а хьоахадергда ав. Пропашни культураш дІаерга способех дола деш да из. Из дош лоархІаме а да, хІьта сона цунах сайна хетар ала а лов.

Ховш ма хиллара, вай дукхача шерашка мога а даьд хІанз мога а ду квадратно-гнездови е квадратни хьисапе пропашни культураш дІаювлга. Цу хьисапий башхало я хьалхарчун цхьан бІона массехк баьцовгІеи шоллагІчун — цхьа баьцовгІеи хилар. Цу хьисапаша торо лулийт урагІа а пхорагІа а механизировани гІулакх де, дІайийнача хІамашта гІулакх деш кара хьега къа кІезигде, пропашни культурий хьувкъамаш лакхде. Квадратно-гнездови хьисапе геттара дукха дІаюоре уж ВІашагІккхийтача Штаташка, хІанз а юь. Цу хьисапо йиш хилийтар американски фермерашка хІара сага лоархІаш 100 гектар хьажкІаш гІулакх деш хьалкхе.

Гербицидаш хилча дена пункирни хьисапе хьажкІаш дІае баьннаб американцаш, хІьта дика а хьувкъ цар уж. Массехк шера вІаштта хьажкІаш дІаюош болча лаьттан оасах, масала, Айова штате баьннаб уж цу новкъа. Белгалдоаккх аз, хьажкІеа тІехьа кхьйола культураш, масала, хьажкІашта техача гербицидаша доалеш дола хІа дІадувш йоацача хьажкІий зоне ду цар из.

ХьажкІел тІехья кІа дІадувча штаташка хьажкІашта юкъера оасар хІалак дара гербицидаш еттац американцаша, цар дукхагІа йолча хана цига хьажкІаш дІаюв квадратно-гнездови хьисапе, урагІа а пхорагІа а гІулакх ду мугІараштa юкъе.

Химе дакъерча вай Іилман учрежденеша тІайийрза дукха болх бе беза оасар хІалак а дергдолаш, юха дІайийнача культурашта зе а дергдоацаш йола гербицидаш хьаяра.

Оасар хІалак дара химически средствааш юкъейоалларца вай кІезигагІа доаду доагор, кІезигагІа ю механически обработкаш, цу тайпара, лакхъю къахьегама оасарле. Перспективах юрта боахаме боккхача лоархІаме хургйолаш я гербицидаш. Цу маьлерча химически хІамашца колхозийи совхозийи хьашташ сихагІа Іалашде деза вай промышленносто, вай Іилмахоша.

Цунца цхьана вІашагІтоха еза пропашни культураш лелаяра эггара эффективнегІа долча хьисапий гербицидаш юкъейоала. ярен опыт.

Са безам ба тавая дІа-кха лаккхилга ма долда, аьнна, алхха керттагІдаккха. Нагахьа санна гербицидаш юкъейоалларах хьабале йиш йолча пайдах арифметически лоархІам а бе, алхха уж лоархІамаш мара кхы хІама теркал а ца деш, квадратно-гнездови хьисапе дІаювлга, арифметически пайда-м хургба, цхьабакъда, хьувкъам-м ца хила йиш я. Гербицидаш вайцига хІанз а кІезига я, хІьта нагахьа санна пропашни культурашта механически гІулакх дара говзалаш наха дІаІома ца йойя, хьувкъама зе тоаргда вай. Укхаза дика нийсо е а доала хІама тахка а деза. Пропашни культурай хьувкъамаш чуяналья а ца доалаш, нийса кхыча бесса, уж совдаргхилара биззa тешаш боннача тІехьагІа мара йиш яц дІаера цхьан хьисапе меттал кхьдола хьисап юкъедоаладелга могаде.

* * *

Юрта боахам дІато а толаме дегІабоалабара ховдам бІчарах цхьа условеш я къахьегам вІаштІехьбаккхари цунах мах телари товделга. СССР Министрий Совета къахьегамеи алапейи дешашта йолча пачхахьалкхен комитетох СССР юрта боахама Министерствай Іомае еза къахьегам вІаштІехьбаккхареи цунах мах телареи — аккордно-премиальни совхозашкеи совнагІа мах телга колхозашкеи — дикагІа йола образецаш. Производство вІаштІехьъяккхареи къахьегамах мах телареи къаьстта белгалдала деза эггара хьалха уж баьхьаное наха поощрени е езаш дола керттера хьоккхамаш. Сона геттара дика хийтар Целинни краерча «Самарский» яхача совхоза директора ноь. Лихобаба предложени. Чубенача хьувкъамга хьежжа дуккхьала продукце центнера тІера мах телар доладелга могаду цо.

Е хьацаргьа вай ноь. Светличе зеено. Из волча къахьегамах луш бола мах керттерча хьоккхамашца бувзабенна ба — хьувкъамашца, продукце центнер яккхара йоаьча ханаца, продукцега дІадахачунга. Цунга даьлча бакъахьа да, хьагучох, юртбоахама производства массе дакъе а юкъейоалае еза из практика. ТІаккха чухнехьа дергдар статистически управленеша гулдеш дола хьонхамаш а, кІезигагІа хургбар колхозашкарех совхозашкарех счетни болхлой а. Юкъарчал доацаш счетни болх лелабе баргбар бригадираш, звеньевоийш. ТІаккха царна дикагІа бІаргагургдар нича а фу а кходе йиш я.

Вайга хІанз Іаьалмате йоккхий торонаш я дика болх беча наха поощрени е. Йовкхаш йола продукци алсамъялга хьажаеча таргдола тайпе система лаха вай къахьегамах луча маьна.

Уйла а я Москве хьаелла вайзача мел къахьегам вІаштІехьбаккхареи цунах мах телареи дикагІа йола опыт Іомаеш а вІашагІтохаш а хургйола Іилман центр. Цунца цхьана цу деша уйлае еза республикашка, краешка, областашка а. Республикашкий юртбоахама органаша вІашагІа а таца хьахаржа деза шоайцига долчарех эггара дикагІа мел дар. Продукци яккхарга хьежжа къахьегамах мах телга дика вІаштІехьдаьккха моттигаш вайцига йолаш я. Ерригача республикашкара хьаьна, Іомада, вІашагІтоац тІазца деза эггара прогрессивнегІа дар, из могаде деза колхозашта. Белгалдоаккх аз, могаде деза, деккарийла бош соцам а ца беш. Мамогга лорадала деза бюрократически юкъегІертилгах, администрировани. Юкъадаьлара эггара дикагІа бола никъ — кхетамца из пропаганда, нах Іомабелга, кердадар къахьарчул ца лашагІа хилара ерригa белгаланаш дІахьокхар, хьоаттадаь аьнча, дикагІа я яхаш оашош хьакъашка уттаеш а, хІьта лелаеш йолча системах бокъонца пайда тІа аттагІа а йола къахьегам цунах мах телгеи вІаштІехьдаккхари система дІахьокхар. Улети отчетности аттагІча тайпара вІаштІехьъяккхаро торо лургба цо счетни аппарат кІезигъе, кІезигагІа хургбар портфелашцарех, дукхагІа хургбар продукци хьааш боаха нах.

Уж да сайна хетар ЦК Президиума дІаала са безам хиннад дешаш.

Н. ХРУЩЕВ.

1964 шу 13 апрель.

ФЕЛЬЕТОН

ТРАКТОРИСТАШ-ШАБАШНИКАШ

Цкъа Цаген хІама ховш шейхал долаш ва ше яхача сагаца къовсавенна хиннав, йоах. Нагахьа къайле йовзаш хье вале, яхаш хиннад Цагена, са дош дашха деза Іа.

— Фуй са цІагІа менгена кІал латтар? — хаьттад Цагена башха доацачох.

Шейх ва яхар чІоагІа гІадваха хьайзав Цагена хаьттар селла чоалхаера доацаш хилара, цудукъа хотало шийгахьа ярг а, ше Цагена эхъдерг а лаьрхІа сихха жоп деннад цо:

— Маьчеш!

— Бакъдац, — велавеннав Цаген. — Хьогара шейхал а са вира жабиаш ховш хилар санна да.

— ТІаккха, долчо, фуй хьа менгена кІал латтар? — боккха бохаш а хинна хаьттад «шейхо».

— КІорам ба! — цхьа башха доацчох жоп деннад Цагена.

Цхьаккха боарам боацаш дар «шейха» цецвалар.

— Ай, кІорам хІана лоаттабу менгена кІал? — хаьттар цо.

— Са доалахьа беций из, — жоп делар Цагена. Сайна лоаттача из лоаттабе бокъо я са.

Из — дувцар да. Тамаш е йиш йолаш да цхьаькха: токаш а нийслу. Цагена шийй хана кІерамех санна, пачхаьалкхен техникех, вешта аьлча шина болча тракторех шоашта лоаш дар де йиш я моттеш бала нах хилар. Бакъда, цу тайпара нах Нальсарев производственни управлене «Экажевский» совхозе болаш ба. Дукха ха йоацаш вІашагІъелла а, эггара хьалхара шийй къахьегама бІаьсти дІахьош а я из совхоз. Цудухьа кхеталеш да совхоза хьалхашка летта организационни а болха а доккхий декхараш. БІаьсти балхаш сихдеена дІахьош да, цудухьа совхозе эш, дукхаа з техника. Из совхозе йолеш е а, цул совгІа кхьча производственни управленей боахамашкара новкъостала яйийта тракторащ е я. Из иштта дале а укхаза трактора ден балха норма кхоачашъелга 2,2 гектарал тІех далац. ТІаккха малагІа баьнан да «Экажевский» совхозе низ болча тракторашa селлара дедара болх беш хилара? Бахьан да дуккхача механизаторашта Цагена кІерамах деш хинар шоай тракторех де йиш я моттеш хилар. Уйла ел оаш оашош. Совхоза Экажкъонгий-Юртарча отделене управляюще ноь. Аушева 22—23 апреле ара кхашке балха хьожайир №№ ЧИ 57—48, 51—09, 51—14, 51—10 йола С-100 яха йиъ трактор. Сунженски РТС-ре укхаза новкъостала яхийтай уж ерриг тракторaш. Цу бус экажкъонгийюртхой наьб е ца буташ гІортaлла маьхах индивидуальни огородаш оахаш яр уж. Вайна хац, малагІа гІонаш гора цу бус отделене управляющеца ноь. Аушева, бакъда шеко йоацаш да цаІ. Цо гІулакх лелара дитар бахьан долаш ахаиза дисар бІаьш гектараш совхоза лаьтта, хІьта шабашникашатрактористаша пачхаьалкхен техниках пайде а эцаш дукха сомаш шоай кисашка деккар.

Укхаза вай бувцараш кхыча районера баьхийта трактористаш ба, цудухьа хетадала тарлу, уж лаьттаи даьй бац, цар дог лазац, аьнна. ТІаккха фу деш бар лаьттан даьй, «Экажевский» совхозера трактористаш?

„Тракторист Муталиев № 123 йола ДТ-54 трактор совхоза кхашкара яьа а яьккха, сатийна маьха огородаш оахаш вар. Бакъда, партгоскотрола боллошта ховенна № 14 йолча «Беларусь» трактора тІара тракторист Муталиевал говзагІа хилар: маьха огороде трактор а йита ше малав ца хайта, тІехьабисар хьалха а боаккхаш, лийт но масса ледар из. Иштта ца ховш дисар из маьав. Бакъда из вовзаргва, шоай кІерош харцахьа йийца Сунженски РТС-ре трактористаш а санна.

ТІаккха, хІана хиладар шийй «кхоллама» раьза, цхьаккха бокъо а йоацаш ше хьалаьца лаьтта пачхаьалкхен трактораца кІезигача маьхах аха йиш хинна тунеядец Арапиев Юасапа Асхьаб, е шийй беш №№ ЧИ 51—10, 51—12 С-100 яхача шин трактораца аха торо лийна Толдиев Османа Исраил!

Экажкъонгий-юртхойн тІехьабисац Іаьли-юртахой а. Цу бус бахача маьха огородаш оахаш бар № ЧИ 57—48 йолча трактораца тракторист Албогачиев а, иштта кхьбараш а. Цул а тамаш йолаш дар, цаьккха тІа бий а беттaш, мамогга трактористий га доаккхаш, уж бакъбе гІерташ Іаьли-Юртарча отделене тракторий бригада учетчик ноь. Гениев хилар.

— Нагахьа кІезиг-дукха шоашта хІамадар яйка а йиш еце, селла багІа ераш укх тракторaш тІа? — партгосконтрола боллошта чугІертар Ганижев. Цу тайпара уйлаш йолаш волча цо хІамма а тамаш ерьцар, нагахьа хІара летчико реактивни самолетаца шийй уст-нана базар тІа кхийлча, е хІара машинист ше воал дийолча паровозаца футбольни матче ихача.

Ховш дац, малагІча бараъ аьнад трактористаша-шабашникаша цу тайпара шоай гІа даьккхача учетчика Ганижева, вешта, шабашка лелаеш совхоза тракторий бригада балха учет еген цхьана тарлуш доацилга цунга совхоза кулгалхоша дІахайта-м дец.

Цудухьа доаладаьлар сиха делха Цагена аьнар. ТІаккха, тара деший из, трактористашта-шабашникашта пачхаьалкхен трактораща шоашта лоаш дар де мегаргда, аьнна хеташ шолара?

БІаьстан балхаш сихдеенача хана, берригача юртбоахама къахьегамхоша хьинаре кхашка къахьегача хана вІалла а вахь долча, балхах вІалла а дог лазача наха де йиш йоаца хІама да вай бийцача трактористаша дияр. Тхо теш шабашникашта доагІаш дола таІзар дергхиларах.

Б. ЛАДИГОВ.

КРАСНОДАРСКИ КРАЙ. Анапски районе «Дружба» яхача колхоза чкъаьрий луьцараша Іаьржача форда уура цаІ ааи метр йІаьха кІай дельфин яьккхай. Наттахьа мара ца нийслуш йола цу дельфина-альбиноса экземпляр дІаенна Новороссийски биологически станцега.

Сурта тІа: дельфин-альбинос юсташ йоалл йоккхагІа йола Іилман болхло И. О. Травина.

Р. Меерова сурт.

ТАСС фотохроника.

Редактор М. К. ЛЬЯНОВ.

РЕДАКЦЕ АДРЕС: г. Грозный, ЦІеча фронтовикий улица, 13. Телефонаш: редактора ом. — 2-07-01; бехктонвно секретаря — 2-45-48; партейни махарен, промышленни, юртбоахама, письмой отделий — 2-68-72.

АДРЕС РЕДАКЦИИ: г. Грозный, ул. Красных Фронтовиков, 13. Телефоны: зам. редактора — 2-07-41, ответственного секретаря — 2-45-48; отделов партийной жизни, промышленного, сельскохозяйственного и писем — 2-68-72.

«Грозненский рабочий» издательства типография. Революции проспект.

Типография из-ва «Грозненский рабочий». Проспект Революции.

СФ02092. Заказ № 2383.